

สมุทรโฆษคำฉันท์ ปัญหาเชิงประวัติ

๒.๑ ปัญหาที่พบในการศึกษาสมุทรโฆษคำฉันท์

เมื่อเลือกสมุทรโฆษคำฉันท์มาศึกษาวิเคราะห์โดยละเอียดแล้ว ก็ปรากฏว่า สิ่งแรกที่เป็นปัญหาชั้นพื้นฐานที่สุด และมีอิทธิพลต่อการศึกษาในลำดับขั้นต่อไปเป็นอันมาก ก็คือประวัติการแต่ง เพราะเหตุว่า วรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นลงมาถึงตอนกลาง ซึ่งในวิทยานิพนธ์นี้กำหนดให้เป็นยุคแรกเริ่มของวรรณกรรมคำฉันท์นั้น มีประวัติการแต่งที่เคลือบคลุมไม่แน่นอนทั้งในคานยูแต่ง และสมัยที่แต่ง เสียแทบทั้งสิ้น ยกเว้นอยู่ก็เพียงเรื่องเดียว คือ มหาชาติคำหลวง ซึ่งมีจดบันทึกลงในพงศาวดารว่า แต่งขึ้นในรัชกาลใด แต่กระนั้นก็ยังไม่ว่าใครบ้างที่ร่วมกันแต่ง นอกจากมหาชาติคำหลวง วรรณกรรมคำฉันท์อีก ๔ เรื่อง ได้แก่ นิราศสี่คา (ราชาพิลาปคำฉันท์) สมุทรโฆษคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์ และ เสือโคคำฉันท์ ก็เช่นกัน แม้ ๓ เรื่องหลังจะมีตำนานที่เกี่ยวข้องกัน และเป็นที่ยอมรับกันในหมู่นักศึกษาวรรณคดีส่วนมาก จนทุกวันนี้ก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาเข้าจริง ก็ปรากฏว่าหลักฐานที่อ้างอิงกันนั้นเลื่อนลอย ไม่มีที่มาซึ่งอาจยืนยันได้แน่นอน นอกจากว่าเป็นเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมา จะมีข้อเท็จจริงเพียงใดก็ยืนยันมิได้

ในการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องใด ๆ ก็ตาม เป็นที่ยอมรับกันว่าประวัติการแต่งที่กระจ่างแจ้ง และเชื่อถือได้นั้น เป็นข้อมูลสำคัญยิ่งสำหรับใช้เป็นพื้นฐานในการติดตามเนื้อหาเพื่อความเข้าใจ และเพื่อวิเคราะห์วิจารณ์เป็นขั้นต่อไปโดยลัดเตาที่ควร เมื่อวรรณคดีที่นำมาศึกษายังมีปัญหาไม่แน่นอนในคานประวัติการแต่ง เช่นในกรณีของสมุทรโฆษคำฉันท์ ก็ยิ่งนับว่าเป็นความจำเป็นรีบด่วนที่จะต้องวิเคราะห์วิจัยปัญหาเชิงประวัติเสียก่อนที่จะศึกษาในคานเนื้อหาต่อไป

การวิจัยปัญหาเชิงประวัติของสมุทรโฆษคำฉันท์นี้ จะทำได้โดยใช้กลวิธี ๒ แบบ

คือ

๑. ตรวจสอบจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เท่าที่พอจะสืบสาวได้ เพื่อ

กำหนดระยะเวลาแต่ง และตัวผู้แต่งที่ว่าจะเป็นไปได้มากที่สุดก่อน

๒. เปรียบเทียบเนื้อหาของสมุทรโฆษคำฉันท์ กับงานชิ้นอื่น ๆ ที่อาจกำหนด ระยะเวลาแต่งและตัวผู้แต่งใดแน่นอน เพื่อหาลักษณะความคล้ายคลึงและความแตกต่างกัน ทางด้านภาษา ส่วนวนโวหาร แนวนิยมในการประพันธ์ และลักษณะวัฒนธรรมเท่าที่ แสดงออก ซึ่งอาจเป็นเครื่องช่วยแนะแนวทางสันนิษฐาน หรือประกอบการสันนิษฐาน โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ให้นำนักทศวรรษการเชื่อถือยิ่งขึ้น วิทยานิพนธ์ นี้ได้แบ่งการเปรียบเทียบดังกล่าวออกเป็น ๒ ตอน คือ

ก) เปรียบเทียบสมุทรโฆษคำฉันท์ กับ อนิรุทธคำฉันท์ และเสื่อโคคำฉันท์ ซึ่งมีตำนานเกี่ยวเนื่องกันตามที่เคยเชื่อกันว่า แต่งในสมัยเดียวกัน คือ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อพิสูจน์ว่าเป็นวรรณคดีร่วมสมัยกันจริงหรือไม่

ข) เปรียบเทียบสมุทรโฆษคำฉันท์ กับวรรณคดีเรื่องอื่นที่เชื่อว่าแต่งร่วมสมัย ตามที่ได้จากการพิสูจน์โดยตรวจสอบจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์

๒.๒ หลักฐานเชิงประวัติเท่าที่มีอยู่ และความน่าเชื่อถือ

คำนำหนังสือสมุทรโฆษคำฉันท์ฉบับชำระใหม่ของกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๐๓ กล่าวประวัติการแต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ ตามที่เชื่อถือกันทั่วไปว่า

"...ทราบได้ตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปรมานุชธิโนรสในคฤนท่ายุ เรื่อง ประกอบกับคำที่เล่ากันมา ปรากฏว่าที่สำคัญของไทยถึง ๓ ทานรวมแต่ง เริ่มตนด้วยพระมหาราชครู รับกระแสพระราชดำรัสสั่งจากสมเด็จพระนารายณ์ มหาราช ให้แต่งขึ้นในรัชกาลของพระองค์ (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) ทั้งแต่สมัย กรุงศรีอยุธยา พระมหาราชครูกำหนดเรื่องไว้เป็น ๔ ตอน และปรากฏตาม พระราชปรารภว่ามีพระราชประสงค์สำหรับใช้เล่นหนัง แต่พระมหาราชครูแต่งไว้ จบตอน ๑ กับเกือบจะจบตอน ๒ แล้วก็ถึงจะถึงอนิจกรรมเสียก่อน ต่อมาสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ทรงพระนิพนธ์ต่อ แต่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ยังไม่จบ , ตอน ๒ สมุทรโฆษคำฉันท์กลางอยู่เพียงนั้น จนตลอดอายุกรุงศรีอยุธยา และล่วง มาจนสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ ปรมานุชิตชิโนรส จึงทรงนิพนธ์ต่อจนครบ ๔ ตอน และจบเรื่องเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ ..."

จากที่ยกมาไว้ จับประเด็นได้เป็น ๓ ข้อ คือ

๑. เวลาแต่งตั้งสมุหโรชชะคำฉันทเป็นระยะยาวนาน สืบเนื่องแต่อยุธยา มาจนรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่มีไขวาคอยแกลงคอยเติมทีละน้อย เชื่อกันว่าแต่งตั้งใน สมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่วนหนึ่ง แล้วพักไว้ มาแต่งตั้งจนจบใน รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เลยทีเดียว

๒. ผู้แต่งในสมัยอยุธยา เชื่อกันว่าเป็นพระมหาราชครู และ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๓. จุดประสงค์ของการแต่ง คือ เพื่อใช้เป็นบทเล่นหนึ่งในงานเบญจาทิพย์ ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ทั้ง ๓ ประเด็นเป็นที่ยอมรับโดยปราศจากข้อสงสัยมาเป็นเวลานานแล้ว คำว่าประวัติวรรณคดีที่แต่งขึ้นในระยะแรก ต่างก็ยอมรับความที่กล่าวนี้ทั้งสิ้น มีแต่ข้อสงสัยปลีกย่อยออกไป เช่นว่าพระมหาราชครูเป็นคนเดียวกับพระโหราธิบดี ผู้แต่งจินตคามณี พอลของศรีปราชญ์ หรือหาไม่ เฝิงจะมีในระยะหลังนี้เองที่เริ่มมีผู้เสนอแนะความคิดใหม่ขึ้นทางหนึ่งว่า ผู้แต่งสมุหโรชชะคำฉันทอาจเป็นพระภิกษุชื่อมหาราช ผู้แต่ง จันทกวีคำฉันทก็ได้ แต่ผู้เสนอแนะก็มีใต้อ่างเหตุผลสิ่งแวดล้อมที่ไม่น่าหนักควร เชื่อถือได้มาประกอบ จึงยังไม่อาจพิเคราะห์ได้ชัดเจน ดังนั้นขอแนะนำนี้จึงออกจะเลื่อนลอย และมีทางเป็นไปได้ไคน้อยยิ่งกว่าตำนานที่เชื่อกันมาตั้งแต่เดิมเสียอีก

แต่อย่างไรก็ดี การที่ผู้เสนอแนะเรื่องผู้แต่งสมุหโรชชะคำฉันทหนีไปจากตำนานที่เชื่อกันมาแต่โบราณ ก็แสดงให้เห็นว่าตัวตำนานนั่นเองจะต้องมีจุดบกพร่องที่ทำให้ความน่าเชื่อถือหย่อนคล้อยลงไปได้ เมื่อพิจารณาโดยละเอียด ข้อนี้เองที่ทำให้ผู้เขียนหันมาศึกษาสมุหโรชชะคำฉันทในเชิงประวัติ และได้พบข้อเท็จจริงที่น่าสนใจว่า

อนิตยา กาญจนวรรณ, วรรณกรรมอยุธยา, (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง ๒๕๑๕), หน้า ๑๕๓.

ตำนานการแต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ภาคต้นในสมัยอยุธยา นั้น แม้จะฟังดูน่าจะสอดคล้อง
 ต่อกันเป็นอันดี ก็หาได้มีหลักฐานข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อถือได้ยืนยันเป็น
 การมั่นคงถึงมหาชาติคำหลวงไม่ ยิ่งสืบสาวราวเรื่องไปจนถึงต้นตอของตำนาน ก็ยิ่ง
 ได้พบเรื่องพิรุณบทพรองจนถึงสับสน คู่กันเองในระหว่างตำนานที่เกี่ยวข้องกัน การ
 ที่เป็นดังนี้จึงทำให้เกิดปัญหาใหญ่ขึ้นว่า ตำนานสมุทรโฆษคำฉันท์เท่าที่เคยเชื่อถือกันมา
 เป็นเวลานานนั้น มีส่วนที่จะเชื่อถือจริง ๆ สักเท่าใด ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเรื่อง
 เวลาแต่ง ผู้แต่ง หรือแม่จุดประสงค์ในการแต่งก็ตาม

เมื่อพิจารณาจากตำนานที่ยกมาไว้ข้างต้น ก็พอจะสรุปได้ว่า หลักฐานที่ยืนยัน
 ประวัติการแต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ มีที่มาจาก ๒ ทาง คือ

- พระนิพนธ์ในกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ในตอนท้ายเรื่อง
- ตำนานที่เล่ากันต่อ ๆ มา

พระนิพนธ์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสท้ายเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์นั้น
 มีข้อความเกี่ยวกับประวัติการแต่งของหนังสือเพียงสั้น ๆ ว่า

"แรกเรื่องมหाराชภิปราย ไปจบจนนารายณ์
 นเรนทรสืบสรรสาร
 สองโอบชฎาสุดตำนาน เป็นสามโหวहार
 หงชอยก็ตอยตึกเติม"^๑

ซึ่งหากถอดความออกมาอย่างตรงไปตรงมา ก็ได้เป็น ๒ ประเด็น เกี่ยวกับ
 ผู้แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์สมัยอยุธยา (ตามที่ทรงเชื่อ) ว่า

๑. ผู้แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์คนแรก คือ "มหाराช"
๒. ผู้แต่งต่อ หรือผู้ "สืบสรรสาร" คือ สมเด็จพระนารายณ์มหाराช

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, ๒๕๐๓. น. ๒๖๐.

ขอที่มาสังเกตกคือ

๑. มิได้ทรงระบุไว้ว่า "มหาราช" นั้น คือพระมหาราชครู ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และมีไภททรงยืนยันเป็นแนวว่าผู้แต่งคนแรกได้แต่งขึ้นในรัชกาลมหาราชพระองค์นั้น ที่แท้คือทรงเชื่อว่าสมุทโฆษคำฉันท์คงแต่งค้างมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๒. ส่วนที่ว่า "นารายณ์ นเรนทรสี่บรรสาร" นั้น อาจแปลความหมายได้เป็น ๒ ทาง คือ

- ก) สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผู้ทรงพระราชนิพนธ์ต่อ ตามที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป หรือ
- ข) สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเป็นผู้เก็บรักษา (สี่บ) และทรงเลือกรวบรวม (สรร) เรื่องสมุทโฆษคำฉันท์ของเกามาเขียนขึ้นไว้เป็นหนังสือ "ฉบบ์หลวง" เพื่อเป็นแบบแผนทางภาษาและวรรณคดีสี่บทออกมา

ข้อสังเกตุเหล่านี้ ตั้งขึ้นจากสมมติฐานเบื้องต้นว่าพระนิพนธ์ในกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ ในรสนั้น เป็นความจริงแท้แน่นอน แต่เมื่อจะกำหนดแน่ชัดลงไปก็จำเป็นต้องยอมรับความจริง ซึ่งเป็นเครื่องทอนความน่าเชื่อถือของพระนิพนธ์ลงไปส่วนหนึ่งไว้ควยวาระระยะเวลาจากหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมาจนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์นั้นนานถึงกว่า ๑๕๐ ปี นานพอที่จะเกิดความเลือนลางสับสนในหลายเรื่อง แม้แต่เหตุการณ์ในพงศาวดาร ข้ำในระหว่างเวลานั้นก็ยังเกิดการจลาจลและสงครามอีกหลายครั้งหลายครา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสงครามครั้งเสียกรุง ซึ่งเป็นเหตุให้ของมีค่ารวมทั้งวรรณคดี ต้องกระจัดกระจายหายสาบสูญไปเป็นจำนวนมากประมาณมิได้ ขอความที่คนในสมัยรัตนโกสินทร์กล่าวอ้างถึงเหตุการณ์ในพงศาวดารก่อนรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศขึ้นไปนั้น จะเชื่อถือได้สนิทใจก็ต่อเมื่อมีหลักฐานจากค่านอื่นมาประสานรับรองอย่างเหมาะสม ถ้าไม่มี หรือยังคนไม่พบหลักฐานอย่างใดก็ตาม คำอ้างนั้นก็ไม่น่าหนักเป็นเพียงเรื่องแนะแนวทางให้คนควาพิสูจน์กันต่อไปเท่านั้นเอง พระนิพนธ์ในกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ ในรสนั้น ในส่วนที่เกี่ยวข้อง

กับผู้แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ ซึ่งเป็นหลักฐานที่เก่าที่สุดและมีน้ำหนักขึ้นเสียที่ยืนยัน
ประวัติความเป็นมาของสมุทรโฆษคำฉันท์ ก็อยู่เพียงในระกัมเขนนวนี้ และแม้จะ
ยินยอมรับเอาว่าพระนิพนธ์เป็นจริงแท้ดังกล่าวแล้วข้างต้นก็ยังมีข้อชวนสะกิดใจอยู่ที่ว่า
ในเมื่อมีใครทรงระบุไว้ที่ใดเลยว่า "มหาราช" คือผู้ใด เหตุไรเราจึงได้เป็นที่เชื่อถือ
กันอย่างกว้างขวางว่า ผู้นั้นคือ พระมหาราชครู ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
และเหตุไรจึงเชื่อกันอีกควยว่า สมุทรโฆษคำฉันท์ แต่งขึ้นเพื่อฉลองการเบญจจาพิฐใน
วาระที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระชนมายุครบ ๒๕ พรรษา ทั้ง ๆ ที่ความ
ปรารถนาในสมุทรโฆษคำฉันท์มีบอกไว้แต่เพียงว่า

“พระไท่กลาวกาพย์นิพนธ์ จำนวน โดยกล
 ตระการเพรงยศพระ
 ไหลลักแสบภาพอันระ เป็นบรรพบุรุษ
 นเรนทรราชบรรหาร
 ไท่หวนักกณผู้ชาย กลเค้นโดยการ
 ย เป็นบำเหืองขรณี^๑

และในตอนที่ตั้งเรื่องเบิกโรง ว่า

“นี่คือบุรุษ นเรนทรพระ ผู้เรื่องฤทธา
 ขำรังริเอง เลงงโสกา ไท่เลนเตื่อนตา ตระการทุกอัน
 จะเลนหลายคลอง เลงงลบบอง ฉมีหลายฉันท
 จะเป็นสำรวล สำราญแก่กัน จะไว้เป็นบรร พินชาตริ
 จงเป็นพระยศ พระเกียรติปรากฏ พระภูภัก
 จงภูลไพบูลย์ ในพระบุรี อโยชยาศรี สนุกเสวยรมย์

^๑ เล่มเดียวกัน. น. ๓.

จะโหมรกรหา ยศภพระการ กระจกลชาอุชม
 ทานุกทานอง ทานวยนิมม นิยายสายสม สรรเสริญราชา"^๑

จะเห็นได้ว่า กล่าวความแต่เพียงว่าแต่งขึ้นตามรับสั่งพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อเฉลิมพระเกียรติ และเพื่อเป็นแบบแผนการมหรสพ สำหรับประชาชนทั่วไปถวายเท่านั้น หรือหากจะตีความต่อนั้นเป็นในคำอื่น ก็อาจเป็นได้ว่า เป็นเรื่องแรกที่แต่งขึ้นสำหรับเล่นหนังในไทย แต่ไม่มีข้อความตอนใดกล่าวถึงการเบญจาพิรเลย แม้จะพูดถึงโอกาสพิเศษกว่าปกติก็มี

ถ้าเช่นนั้นความเชื่อเรื่องพระมหาราชครู และเรื่องเบญจาพิรนั้นเมื่อมาแต่แห่งใด

คำตอบก็คือมาแต่ตำนานที่เล่าต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งโบราณแล้ว ถ้าถามต่อไปอีกว่าตำนานอะไร ก็จะได้คำตอบว่าตำนานศรีปราชญ์ ที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นผู้รวบรวมขึ้นไว้นั่นเอง

ตามตำนานที่พระยาปริยัติธรรมธาดา ได้รวบรวมมาเล่าไว้เป็นประวัติของศรีปราชญ์นั้น มีเนื้อความพาดพิงถึงสมุทโฆษคำฉันท์ว่า ศรีปราชญ์ผู้บุตรพระโหราธิบดี ได้รับพระราชทานแหวน เนื่องจากแต่งอนิรุทธถวายเป็นการประกวดประชันกันกับพระมหาราชครู จึงตกขี้เตาในสมัยนั้นซึ่งได้แต่งสมุทโฆษคำฉันท์ขึ้นถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพื่อจะแสดงพระกฤษฎาภินิหาร อันได้ปราบปรามชานะทิศทิศตลอดไปจนชวามลายู ลาว และ

๑. ดูเหมือนอ้างเรื่องสมุทโฆษมาเทียบตรง ๆ ในตอนเสด็จปราบเชียงใหม่ โค้วพระยาแสนหลวงและนางลาวมานี้เอง... และอีกแห่งหนึ่งกล่าววว่า

^๑ เล่มเดียวกัน, น. ๑๖ - ๑๗.

“...อันหญิงสี่สมุทร โชนั้น เนื้อความว่าแต่งเป็นเรื่องเล่นหนังเฉลิมพระเกียรติ
 แต่มีผู้เขาดูแลดูสืบกันมาว่า ครึ่งหนึ่ง โทธธวาบุถุภะวาพานเมืองจะเกิดยุคเชษฐ
 ทั้งองค์พระเป็นเจาก็จะมีเหตุ ควณเมืองศักรจะแต่งทูตปลอมพลมาสื่อสาร แล้ว
 ประทุษร้ายสมเด็จพระเป็นเจ้า เหตุนั้นจึงโตไปรคเกลาฯ ทำพิธีเบญจพิศ และ
 เล่นการศึกคำบรรพ เมื่อปีจุลศักราช ๑๐๑๘ ปีวอนนั้นเอง ๆาเด็ลจออกไปทำที่
 หุงตำบมะขามหยอง แล้วคงจะโตไปรคโหหัวเมืองนุยใหญ่มีการเล่นเตนรำ
 โชนหนึ่ง...กินเลี้ยงขางทางหลวงสามแพรงสี่แพรง ทัวทั้งบักขิโตฝ่ายเหนือ
 เมื่อพวกนั้นมาจะโตเพลิดเพลิดการเลนเตนรำ จนเกิน ๘ วันแล้วเป็นสิน
 พระเคราะห์...อันการเลนหนึ่งนั้นมีตำนานสืบกันมาดังกลาวนี้ แดจะเป็เลน
 เรื่องสมุทร โชนอยางเดียว หรือเลนเรื่องอนิรุทธควยก็หาทราบแนไม ควณหญิงสี่
 สดงฉบับนี้ วามีพระราชโองการให้แต่งควยกันสองคน คือ พระมหาราชครู แต่ง
 เรื่องสมุทร โชน ทำนองเป็เรื่องเนิ่นนานยุดยาว เป็นานแล้วยังไม่มีเวลาจบ
 จึงโตไปรคโหศรีปราชฏูแต่งบวง แดก็คองใหญ่เป็เรื่องยุดยุดพระเป็นเจ้าอันทรง
 สักตานุภาพควยกัน ศรีปราชฏูจึงจวเขาเรื่องอนิรุทธมาแต่ง ในคำประพันธ์
 อนิรุทธนั้น ไม่มีโหวครุเคารพระรัตนศรียอยางใด โดลชินุตรง ๆ นากุลว
 คนฉบับจะโตชากันมาแต่เดิมครึงลอกตอ ๆ กันมา...ในเรื่องราว เมื่อทาน
 ศรีปราชฏูทำเสร็จแล้วดูวายไคกณ ของทานพระมหาราชครูยังหาสำเร็จไม
 ทำนองจะมีกระทบคองอยางไรลยบวง วาทานเป็นไซใจไป จนเรื่องนั้นคองคาง
 กรวมาจนถึงสมเด็จพระเป็นเจ้าทรงคองก็หาสำเร็จไม...”

“...เรื่องอนิรุทธที่ทานศรีปราชฏูแต่งนั้น...ถ้าจะเอามาเทียบคองก็เป็เรื่องดู
 สมุทร โชนตรง ๆ ที่เดียว โดยตั้งใจ แดจะคักคำให้สั้น คำให้แปลก ความให้
 เหมือนเทานั้น...”

ดังนั้น ก็พอสรุปได้ว่าผู้เป็นคนตำรับประวัติของสมุทรโชนคำฉันท์ ก็คือ
 พระยาปริยัติธรรมธาคานี้เอง คำานานศรีปราชฏูที่ทานรวบรวมขึ้น ทำให้เกิดความ
 เชื่อมถือทั่วไปว่า

๑พระยาปริยัติธรรมธาคา, "ตำนานศรีปราชฏู"อันรวบรวมตีพิมพ์ไว้ใน
 ม.จ.จันทกรจิรายุวัฒน์ รัชนี, กำสรวลศรีปราชฏู นิราศนรินทร์ ประชมวรรณคดี
 วิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องลิลิตพระลอ และกำสรวลศรีปราชฏู, (กรุงเทพฯ: แพรพิทยา,
 ๒๕๐๒), น. ๔๑ - ๔๗. เมื่ออ้างถึงต่อไปจะไซ้เพียง กำสรวลศรีปราชฏู นิราศนรินทร์

- รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นยุคทองของกวีนิพนธ์ทุกชนิด
รวมทั้งฉันทคาย

- สมุทรโฆษคำฉันท์ เป็นงานนิพนธ์ในรัชกาลนั้น
- ผู้แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์สมัยอยุธยา มี ๒ ท่าน คือ พระมหาราชครู

และ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

- สมุทรโฆษคำฉันท์เป็นงานที่แต่งขึ้นประกวดกับอนิรุทธคำฉันท์ และมีจุดประสงค์เพื่อใช้สำหรับเล่นหนังในงานพิธีฉลองเบญจาศิข เป็นเรื่องแรก แต่หากแต่งไม่สำเร็จทันเวลา

ความเชื่อถือทั้ง ๔ ประการนี้ ไต่กลายเป็นหลักพื้นฐานสำหรับผู้ศึกษาวรรณคดีในสมัยต่อ ๆ มา ข้อที่ผู้หยิบขึ้นมาโต้แย้งกันก็เป็นเพียงประเด็นย่อยประเด็นหนึ่งเกี่ยวกับผู้แต่งว่า พระมหาราชครูนั้นเป็นผู้เดียวกับพระโหราธิบดีท้ายหนู ซึ่งตามตำนานว่าเป็นบิดาของศรีปราชญ์ และเป็นผู้แต่งจินตมาลี กับพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับที่หลวงประเสริฐอักษรนิติเป็นผู้พบไซหรือไม่ ผู้ที่มีความเห็นโน้มเอียงไปข้างรับรอง มีอาทิเช่น สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ โดยที่ทรงกะเนว่า พระโหราธิบดีผู้ท้ายหนูในพงศาวดารคงจะใคร่เป็นพระอาจารย์ผู้ถวายอักษรสมเด็จพระนารายณ์มาแต่ทรงพระเยาว์ จึงใคร่ถือข้อหนึ่งว่าพระมหาราชครู แต่ความเห็นนี้ภายหลังมีผู้คัดค้านเหตุผล ๒ ข้อ คือ

๑. ตามทำเนียบนามข้าราชการ และกฎมณเฑียรบาล ระบุนามพระมหาราชครูกับพระโหราธิบดี เป็น ๒ ตำแหน่งต่างหากจากกัน และต่างฝ่ายต่างก็มีตำแหน่งเฝ้า^๑

^๑ชนิด อยู่โพธิ์, ประวัติพระมหาราชครู คำนำสมุทรโฆษคำฉันท์

พ.ศ. ๒๕๐๓, หน้า ๔๐ - ๔๖. ตรงกับกฎมณเฑียรบาล กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ (หนังสือชุดภาษาไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ: คุรุสภา, ๒๕๑๕)

๒. ที่ศรีปราชญ์แต่งอนิรุทธคำฉันท์แข่งกับสมุทโฆษคำฉันท์ได้ ย่อมแปลว่า คนที่แต่งสมุทโฆษคำฉันท์นั้น เป็นผู้น่าชมเชย เพราะ "นิตินิธรรม และมารยาท ซึ่งคนโบราณถือเรื่องลูกอกคดียุติต่อพอดังเพียงนั้น ไม่ใช่วิสัย..."

นอกจากนั้น นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ยังได้เสนอประเด็นเพิ่มเติมอีกว่า พระมหाराชครู เป็นผู้แต่งลิลิตพระลอ โดยอ้างหลักฐานที่คำว่า "มหाराช" ผู้แต่งลิลิตพระลอ ซึ่งตรงกับ "มหाराช" ที่กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรสทรงระบุว่า เป็นผู้ "เริ่มแรก... ธิปลายสมุทโฆษคำฉันท์ ประกอบด้วยสำนวนภาษาของวรรณคดีสองเรื่องนี้คล้ายคลึงกัน และยังมีคำกลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ธิปากกฤษณ์ ตอนหนึ่งบอกไว้ว่า

“ครั้งนรินทร์พระนารายณสูสายฟ้า เป็นบิคาขุนหลวงเดื่อเชือกวี
เกิดมหाराชครูชุลลาค ไทรงบาทบงกชบทศรี
แต่งพระลอกลิลิตทรงสศรี กับพระศรีสมุทโฆษกโปรคปราน...”

เป็นการยืนยันซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ให้ตำนานของพระยาปริยัติธรรมธาดา ในส่วนที่ระบุถึงผู้แต่งสมุทโฆษคำฉันท์ และเวลาที่แต่งนั้นเป็นที่เชื่อถือกันมากยิ่งขึ้น

อีกประเด็นหนึ่งที่ นายฉันทิชย์ เป็นผู้ยืนยันคำสันนิษฐานของกรมศิลปากร ก็คือความเกี่ยวของระหว่างสมุทโฆษ และ เสือโคคำฉันท์ กล่าวคือ นายฉันทิชย์ ใคอ้างเอาบานแพนงของสมุทโฆษคำฉันท์ ฉบับสมุทไทย ตัวยาว ฝีมืออาลักษณ์สมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นเครื่องยืนยันว่า พระมหाराชครู หรือ "มหाराช" ผู้แต่งสมุทโฆษคำฉันท์ และพระลอ และพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาตอนนั้น เป็นคนเดียวกับ "พระบรมครู" ที่กล่าวถึงในโคลงท้ายเรื่อง เสือโคคำฉันท์ ว่า

มีผู้แย้งอีกว่าผิดด้วยหลักจิตวิทยา (คือ มจ. คณาจารย์วัฒน์ รัตน์)

เสื่อ โค โปฏก ไท	ทั้ง สอง
สิทธิถายี่สมพอง	เสก แสดรง
แลองค แลก รุง ปอง	เป็น ปิน เมืองนา
พระบรมครู แกลง	กล่าวไว้ เป็น เณรมิ

ก็แท้จริงนั้น นอกจากมิได้มีเหตุผลใดที่อาจพิสูจน์ให้เห็นจริงว่า พระบรมครู เป็นคำที่อาจใช้แทน "พระมหाराชครู" คำว่า "พระบรมครู" นั้นเอง โบราณมักใช้ เรียกพระพุทธรูปเป็นการยกย่องในฐานะศาสดา และในเมื่อต้นเรื่องเสื่อโคก็ตรงกับ พหุลาวีชาดก อันเป็นเรื่องหนึ่งในมัญญาสชาดกอยู่ด้วยแล้ว การที่จะถือว่า "พระบรมครู" เป็นคนเดียวกับ "พระมหाराชครู" จึงออกจะเป็นการรวมรัศกินไป

อย่างไรก็ดี ข้อที่น่าสังเกตจากการสันนิษฐานของ นายฉันทิชย์ กระจ่างสินธุ์ และผู้สนใจศึกษาวรรณคดีเชิงประวัติศาสตร์อื่น ๆ เช่น นายฉนิท อยุธยา และ ม.ร.ว. สุนนชาติ สวัสดิ์กุล ก็คือ ทุกคนเห็นพ้องต้องกัน ตามตำนานของพระยาปริยัติธรรมราชา ในข้อที่ว่า รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เป็นยุคทองของกวีนิพนธ์ โดยเฉพาะในเชิงฉันท แล้ว ก็ถือเอาตำนานนี้เป็นพื้นฐาน หรือหลัก สำหรับวินิจฉัยข้อสงสัยต่าง ๆ ที่อาจมีขึ้น โดยเฉพาะ นายฉันทิชย์ ถึงกับระบุไว้เลยว่า ในเรื่องการสันนิษฐานว่า "มหाराช" คือใครนั้น ใช่วิธีกำหนดสมัยว่าสมควรเป็นรัชกาลใดเสียก่อน เมื่อตกลงใจว่าเป็น สมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหाराชแล้ว จึงค่อยเลือกดูว่าชื่อ "มหाराช" นั้น น่าจะตรงกับใครมากที่สุด วิธีสันนิษฐานดังนี้ก็จะเสียของอย่างมาก เชื่อถืออยู่มาก เพราะเมื่ออาจมีผู้แย้งว่า สมัยที่กำหนดไว้แต่แรกนั้นผิดพลาด คำสันนิษฐานที่อาศัยสมัย เป็นหลักก็พลอยเลื่อนลอยไปด้วย ในกรณีที่เกี่ยวข้องของสมัยนั้นอยู่กับตำนานเรื่องใด

ฉันทิชย์ กระจ่างสินธุ์, "อารัมภกถา พระลอลิลิต," รวมพิมพ์อยู่ใน
กำสรวลศรีปราชญ์ นิราศนรินทร์, น. ๑๓๖ - ๑๔๘.

เรื่องหนึ่งดังนี้ ปัญหาที่ควรพิจารณาจึงอยู่ที่ว่าตำนานนั้นจะมีมูลความจริงพอเชื่อถือได้สักเพียงใด

ความยากลำบากของการพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของตำนานศรีปราชญ์นั้นอยู่ที่ว่าพระยาปริยัติธรรมธาดา ผู้รวบรวมมิใช่ระบุบอกแหล่งที่มาของข้อมูลให้แน่ชัดมากไปกว่า "ผู้เล่าผู้แก่เล่ากันมา" ดังนี้ แม้การที่ระบุว่าศรีปราชญ์เป็นกวีผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์ แข่งกับสมุทโฆษคำฉันท์ ก็มีใ้มีหลักฐานที่หนักแน่นกว่านี้เลย เมื่อพยายามสืบค้นหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์มาขึ้นยืน ก็กลับได้พบว่า คำให้การของชาวกรุงเก่า และคำให้การของขุนหลวงหาวัด กล่าวถึงศรีปราชญ์ไว้เพียงว่าเป็น "นักปราชญ์ ช่างทำคำกาพย์โคลง ฉันท์ฉันท์" และ "ฉลาดในทางโหราศาสตร์และพระไตรปิฎก ชำนาญในทางแต่งกาพย์โคลงบทกลอนทั้งปวงด้วย..." ไม่ใ้ระบุชื่อผลงานสำคัญของศรีปราชญ์ไว้เลย ข้ายังบอกตรงกันว่า ศรีปราชญ์เป็นกวีอยู่ในรัชกาลพระเจ้าสุริยเยนทรราชบิดี (คือพระเจ้าเสือ) อีกด้วย ตรงข้ามกับเรื่องของพระยาปริยัติธรรมธาดา ซึ่งเล่าว่าศรีปราชญ์เกิดและตายในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คงพองกันแต่สาเหตุของการตายเท่านั้นว่า เพราะยังเกี่ยวกับภรรยาของ เจ้าพระยานคร ขอนี้มีผู้สันนิษฐานเขาจากตำนานศรีปราชญ์ว่า คำให้การทั้งสองฉบับเป็นเรื่องที่ไทยบอกแก่ชาติศัตรู ผู้บอกอาจจะไม่ได้ให้การแก่มาอย่างถูกต้องตามทุกกรณี อาจสืบเรื่อง สืบรัชกาลเสียก็ได้ แต่ผู้สันนิษฐานก็ไม่มีหลักฐานใด ๆ มาสนับสนุนขอเสนอของตน นับว่า คำให้การทั้งสองฉบับนั้นก็ยังอาจเป็นจริงได้เท่ากับไม่เป็นจริงเลย เช่นเดียวกับตำนานเหมือนกัน

ความคิดเห็นในเรื่องศรีปราชญ์ มีแยกออกเป็นหลายแนว ที่สำคัญได้แก่

- นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เชื่อว่า ศรีปราชญ์มีคนเดียว เป็นกวีใน

ฉันทิชย์ รัชนี้, ม.จ. คำให้การขุนหลวงหาวัด พิมพ์รวมใน
กำสรวลศรีปราชญ์ นิราศฉันทิชย์, น. ๑๗.

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่ถูกประหารในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา เพราะศรีพราหมณ์ที่ระบุในกำสรวดนั้น คือน้องสาวของพระเพทราชานั้นเอง ตามแนวนี้ เชื่อว่าศรีพราหมณ์เป็นผู้แต่งกำสรวด และอนิรุทธคำฉันท์ ดังที่ตำนานของพระยาปริยัติธรรมธาดา เล่าไว้^๑

- ม.ร.ว. สุนนชาติ สวัสดิ์กกุล เชื่อว่า ศรีพราหมณ์เป็นนามตำแหน่ง จึงอาจมีศรีพราหมณ์ได้หลายคน ในหลายสมัย และว่าเมื่อสังเกตจากสำนวนโวหาร และภาษา จะต้องมีศรีพราหมณ์อย่างน้อย ๒ คน คนหนึ่งคือผู้แต่งกำสรวด ไม่ปรากฏสมัย คงจะเป็นในระยะกรุงศรีอยุธยาตอนต้น แต่อีกคนหนึ่งอยู่ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์แข่งกับสมุทโฆษคำฉันท์ ตามตำนานของพระยาปริยัติธรรมธาดา^๒

จะเห็นได้ว่า แม้ความคิดสันนิษฐานเรื่องศรีพราหมณ์จะแตกต่างกันออกไป แต่ทุกฝ่ายก็ยังยอมรับตำนานศรีพราหมณ์สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นพื้นฐาน คือเชื่อว่า มีศรีพราหมณ์ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์จริง และศรีพราหมณ์คนนั้นเป็นผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์แข่งกับสมุทโฆษคำฉันท์ เพื่อใช้ในงานเบญจาทิฐ คงมีแต่ ม.จ. จันทรจิรายุวัฒน์ รัชนี้ ที่ตรงตั้งข้อสังเกตตัวตำนานขึ้นว่า ตามที่เล่านั้น ศรีพราหมณ์เขาถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์เมื่ออายุได้ ๕ ขวบ และไต่แสดงฝีมือต่อ โคลงพระราชนิพนธ์เพียงบทเดียว ก็สมเด็จพระนารายณ์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อพระชนมพรรษายังเป็นเบญจเพศพอดี งานพิธีเบญจาทิฐพระองค์ท่านก็จัดขึ้นในช่วงปีแรกที่ครองราชย์นั่นเอง ไม่น่าที่จะเป็นไปได้ว่าจะทรงวางพระทัยให้

^๑ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, "กำสรวดศรีพราหมณ์," รวมพิมพ์ใน กำสรวดศรีพราหมณ์ นิราศนรินทร์, น. ๓๐๐.

^๒ม.ร.ว. สุนนชาติ สวัสดิ์กกุล, "วินิจฉัยเรื่องกำสรวดศรีพราหมณ์," วงวรรณคดี, พ.ศ. ๒๔๕๐ รวมพิมพ์ใน กำสรวดศรีพราหมณ์ นิราศนรินทร์, น. ๒๔๕-๒๔๖.

เด็กอายุเพียงไม่ครบรอบ แต่งตั้งขึ้นในโอกาสสำคัญนั้น และตัวศรีปราชญ์เองก็จะสามารถแต่งฉันทโอคอย่างชำนาญแต่เมื่อมีอายุเพียงนั้นที่เคียวหรือ แต่เมื่อตั้งข้อสงสัยนี้แล้ว ม.จ.จันทร์จรรย์วัฒน์ รัชนี้ ก็กลับทรงบังไว้ และทรงยืนยันให้ศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งอนิรุทธคำฉันทแข่งกับสมุทโฆษคำฉันทต่อไปตามเดิม เพื่อความสะดวกในการสันนิษฐานเรื่องอื่น ๆ แต่เนื่องจากปัญหาเรื่องเวลานี้พิวพันกับประวัติของสมุทโฆษคำฉันท ผู้เขียนจึงนำมาสันนิษฐานต่อไปถึงที่สุด กล่าวคือ

ถ้ายอมรับว่าตำนานศรีปราชญ์ เป็นเรื่องจริงในส่วนที่ว่าศรีปราชญ์ถวายตัวในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่ออายุได้ ๘ ขวบ ก็จะสันนิษฐานว่าตำนานอนิรุทธคำฉันทไปได้ ๒ นัย คือ

๑. ตำนานศรีปราชญ์ไม่ใ้กล่าววว่าศรีปราชญ์แต่งเรื่องอนิรุทธในปีแรกที่ถวายตัวเข้ารับราชการ ท่านองเลาคุณเหมือนว่าแต่งหลังจากเป็นที่โปรดปรานนานแล้ว ถ้าเช่นนั้นก็คงไม่ได้แต่งขึ้นเพื่อใช้ในพิธีเบญจาพิช เพราะพิธีนั้นจัดขึ้นในปีแรกที่ครองราชย์ นี้ในกรณีนี้เชื่อว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งจริง

๒. แต่ถ้าจะถือว่าอนิรุทธคำฉันท แต่งขึ้นเพื่อใช้ในงานเบญจาพิชจริง ผู้แต่งก็ไม่แน่ว่าจะใครคนเดียวกับศรีปราชญ์บุตรพระโหราธิบดี ตามตำนาน

จะเห็นได้ว่า ตำนานศรีปราชญ์เรื่องเคียวบรรจุเรื่องที่ขัดแย้งกันเป็น ๒ ทางตรงกันข้าม และปรากฏว่าเรื่องที่ขัดแย้งกันนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อประวัติของสมุทโฆษคำฉันทเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่ว่าจะยึดตามแนวสันนิษฐานนัยใด ประวัติของสมุทโฆษคำฉันทตามตำนานที่เชื่อมโยงกับอนิรุทธคำฉันทก็พลอยโลเล ไม่แน่นอน ขาดความน่าเชื่อถือไปทันที เนื่องจาก

๑. ถ้าอนิรุทธคำฉันท ไม่ได้แต่งสำหรับงานเบญจาพิช แปลว่าตำนานเรื่องการแข่งขันไม่เป็นความจริง ก็เท่ากับว่าไม่มีหลักฐานอะไรเลยที่จะยืนยันว่า สมุทโฆษคำฉันทแต่งขึ้นสำหรับงานเบญจาพิชสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หรือ

๒. ถ้ายิ่งหากว่าศรีปราชญ์ไม่ได้เป็นผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท ผู้แต่งเป็นกวีอื่น

ที่ไม่ปรากฏนาม การที่จะถือเอาเรื่องจากตำนานศรีปราชญ์มาเป็นยืนยันว่า พระมหाराชครู
ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นผู้แต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ ก็ทำไม่ได้ ในเมื่อ
อนิรุทธคำฉันท์เองยังมีเงื่อนงำน่าสงสัยเกี่ยวกับเวลาและผูแต่งอยู่เช่นนี้แล้ว จะนำมา
เป็นหลักสำหรับสร้างประวัติของวรรณคดีอื่นได้อย่างไร

ยังมีข้อสังเกตอันหนึ่งที่ช่วยเป็นน้ำหนักข้อสงสัยนี้ให้ชัดเจนขึ้นอีกก็คือ
ความสามารถของศรีปราชญ์ตามที่ตำนานกล่าวไว้นั้นเอง ศรีปราชญ์ได้มีชื่อเสียงก็
ด้วยโคลง โคลงที่เป็นที่โปรดปรานตลอดจนชะตาชีวิตก็ผันไปต่าง ๆ ก็เพราะโคลงดีสุภาพ
นอกจากที่ตำนานระบุไว้ว่าแต่งอนิรุทธคำฉันท์ แล้วก็ไม่ปรากฏผลงานแบบฉันทอน ๆ
อีกเลย และอนิรุทธคำฉันท์นั้น แม้จะมีคุณค่าและรสทางวรรณคดีไม่เทียบถึงสมุทรโฆษ-
คำฉันท์ แต่ฝีมือการแต่งก็อยู่ในชั้นสูงเกิน ถึงจะดำเนินเรื่องอย่างรวบรัดก็เป็นไป
อย่างมีจุดประสงค์แน่นอน และโครงสร้างสมบูรณ์ เป็นผลงานของกวีผู้ชำนาญในการ
แต่งฉันทอนโดยแท้ ไม่ใช่ประเภทที่หาหักแต่งขึ้นเพื่อลบล้างค่าสมประมาท อย่างที่มี
ตำนานตอนหนึ่งว่าเป็นจุดประสงค์อันหนึ่งในการที่ศรีปราชญ์แต่งอนิรุทธคำฉันท์แข่งกับ
สมุทรโฆษคำฉันท์ ถ้าศรีปราชญ์แต่งฉันทอนได้ก็ถึงขั้นอนิรุทธคำฉันท์ ก็น่าจะมีผลงาน
ประเภทฉันทอนเรื่องอื่น ๆ อีกบ้าง อนึ่งเล่า การที่ว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งอนิรุทธคำฉันท์
ก็สักแต่เป็นตำนานอ้างลอย ๆ ในตัวเรื่องอนิรุทธคำฉันท์เองนั้นไม่มีที่ใดระบุไว้เลยว่า
ศรีปราชญ์เป็นผู้แต่ง จะกล่าวว่าเป็นฝีมือของผู้อื่น สมัยอื่นก็ได้เท่ากัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ ประวัติการแต่งของสมุทรโฆษคำฉันท์ก็พลอยเลื่อนลอย หาค
หลักฐานในเรื่องระยะเวลา และผู้แต่งตามไปควย แต่คำสั่งเกิดที่ผู้มีความชำนาญใน
ทางวรรณคดีเท่าที่กล่าวมาแล้วทั้งนั้น แม้จะมีความคิดแตกต่างกันในเรื่องตำนาน
ตัวบุคคล แต่ก็มีเชื่อตรงกันในส่วนสมัย หรือระยะเวลาว่ารัชกาลสมเด็จพระนารายณ์

พระเจ้าน้องนางเธอ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
อนิรุทธคำฉันท์, คำนำของ อนิรุทธคำฉันท์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
๒๕๖๗), หน้า ก. ข.

มหาราช เป็นสมัยที่มีความเจริญในเชิงกวีนิพนธ์อย่างสูงสุด ความเชื่อนี้เป็นพื้นฐาน ทำให้เกิดความโน้มเอียงในอันที่จะรวบรวมวรรณคดีที่ไม่รู้กำหนดเวลาแน่นอน เข้ามาไว้ในช่วงรัชกาลนี้ทั้งหมด รวมทั้งสมุทรโฆษคำฉันท์ด้วย แม้แต่บางเล่มซึ่ง ภายหลังสันนิษฐานภาษาสำนวนโวหารว่าเป็นผลงานในสมัยอยุธยาตอนต้น ไคแก ลีลิตยวนพ่าย หวาทศมาส และลิลิตพระลอ ก็เคยถูกรวมเข้าไว้เป็นวรรณคดีสมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทั้งสิ้น

เหตุที่ทำให้เกิดความเชื่อเช่นนี้ อาจวิเคราะห์ได้หลายทาง แต่เชื่อว่า ที่เป็นไปไต่มาที่สุด ก็คือรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เป็นยุคที่เมืองไทยกำลัง มีความเจริญในด้านการค้า การเมือง และการทูตระหว่างประเทศอย่างสูงสุดในสมัย อยุธยาตอนกลาง ตลอดเลยกระทั่งเสียกรุง ข้อมูลเกี่ยวกับสมัยนี้ทั้งที่เป็นเรื่องเล่า และเอกสาร ทั้งที่เป็นเอกสารทางราชการของไทย บันทึกของทูตและพอกาทองชาติ ก็มีอยู่มาก และหาได้ง่ายกว่าเรื่องราวเกี่ยวกับสมัยอื่น รัชกาลอื่น ทำให้ผู้ที่ศึกษา วรรณคดีสามารถสร้างภาพของสมัยนั้นได้ชัดเจนจนรู้สึกใกล้ชิดคุ้นเคย และดังนั้น ก็พร้อมที่จะยกย่องว่าสมัยที่มีความเจริญในทางเศรษฐกิจ และการเมืองถึงเพียงนั้น ก็น่าจะเจริญสูงสุดในทางวรรณกรรมและกวีนิพนธ์ด้วย อนึ่งการที่มีข้อมูลเกี่ยวกับ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนครองราชย์ และสวรรคต ก็ทำให้เกิดความนิยมที่จะยึดถือว่า คำว่า "รามาริบัติ" "จักรี" "กฤษณะ" ที่ปรากฏในวรรณคดีหลายเรื่องนั้น หมายถึงพระองค์ท่าน เพราะเหตุที่ สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีอีกพระนามหนึ่งว่า สมเด็จพระรามาริบัติที่ ๓ เห็น ได้ชัดเจนทีเดียวว่า สิ่งที่ถูกพันสมุทรโฆษคำฉันท์ไว้กับรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อย่างแน่นแฟ้น นอกจากคำรัสในกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และความเชื่อถือ ในตำนานศรีปราชญ์ที่ได้นำมาวิจารณ์แต่จนแล้ว ก็ยังมีอีกสองปัจจัยซึ่งถือกันว่าเกี่ยวกับ องค์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโดยตรง คือ

๑. คำปรารภคนเรื่อง ที่กล่าวถึง

พระบาทกรุงไทรธานี รามาศิบัติ
ประเสริฐเคโซไชย^๑

ซึ่งมักจะถูกยกไปเป็นข้ออ้างว่า แสดงให้เห็นชัดเจนว่าเป็นเรื่องที่แต่งใน
รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กับ

๒. การที่สมุทรโฆษคำฉันท์ มีบทพรรณนาตอนพระสมุทร โฆษเสด็จวังข้าง
และบรรยายเรื่องข้างอย่างค่อนข้างละเอียด ก็มักจะถูกตีความว่าแต่ง (ซึ่งถือว่าเป็น
พระมหाराชครู) ต้องการจะให้เป็นเครื่องขอพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ซึ่งทรงชำนาญในเชิงคศาสตร์อย่างหาตัวเปรียบได้ยาก

ปัญหาที่จะได้นำมาวิเคราะห์และวินิจฉัยต่อไป พอจะแยกประเด็นเป็นหัวข้อ
ได้ดังนี้

๑. ความเจริญในเชิงกวีนิพนธ์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เท่า
ที่เล่าและเชื่อกันต่อ ๆ มานั้น มีเค้าความจริงเพียงใด อย่างไร เมื่ออนุมานจาก
หลักฐานในประวัติศาสตร์ มีน้ำหนักพอที่จะทำให้เชื่อได้หรือไม่ว่า สมุทรโฆษคำฉันท์
ซึ่งเป็นผลงานยอดเยี่ยมในประเภทฉันทันั้น แต่งขึ้นในสมัยนั้นจริง

๒. ปัญหาเรื่องพระนาม "รามาศิบัติ" และบทพรรณนาเรื่องข้าง และ
การวังข้างในสมุทรโฆษคำฉันท์ ว่ามุ่งถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจริงหรือไม่
เพราะเหตุไร

ในส่วนปัญหาข้อแรก คือความเจริญในเชิงกวีนิพนธ์ วาจะมีเค้าความจริง
เพียงใดนั้น ควรพิจารณาได้จากวรรณคดีที่แต่งขึ้นในรัชสมัยนั้นจริง ได้กล่าวแล้วแต่คน
ว่าวรรณคดีครั้งอยุธยา นั้น นอกจากที่มีหลักฐานการแต่งแน่ชัดแล้ว ก็มักจะยกให้เป็น
ผลงานในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จนภายหลังได้มีผู้ศึกษาเพิ่มเติม ทางภาษา

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, น. ๒๖.

และจำนวนโวหาร ทำให้แยกบางเรื่องออกไปไว้ในสมัยอื่น เช่น กำสรวลทวาทศมาส และ ลิลิตยวนพ่าย ซึ่งบทนี้สันนิษฐานว่าเป็นผลงานในระหว่างสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ และสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แต่กระนั้นก็ยังมียุคอื่น ๆ อีกมากหลายเรื่องที่ยังเชื่อกันว่าแต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โศก

๑. สมุทรโฆษคำฉันท์
๒. อนิรุทธคำฉันท์
๓. เสือโคคำฉันท์
๔. คำฉันท์กล่อมช้างจำนวนเก้า ๒ ส่วน
๕. โคลงพาดสีสอนน้อง
๖. โคลงราชสวัสดิ์
๗. โคลงทศรถสอนพระราม
๘. โคลงสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
๙. โคลงนิราศนครสวรรค์
๑๐. กาพย์ทอโคลงของพระศรีมโหสถ
๑๑. โคลงเบ็ดเตล็ด
๑๒. เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ว่าเป็นพระราชนิพนธ์

เห็นได้ว่า ในจำนวน ๑๒ เรื่องนี้ แบ่งออกเป็นที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์ ๔ เรื่อง โคลงสี่สุภาพและโคลงสลับทกาพย์อีก ๗ เรื่อง และกลอน ๑ เรื่อง เข้ากับตำนานที่ว่าโคลงเป็นแบบคำประพันธ์ที่นิยมมากในรัชกาลนั้น ประกอบกับคำโคลงสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ ไคร่บดบังบุคคลและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในระหว่างรัชกาลหลายอย่าง น่าเชื่อว่าได้แก่งขึ้นในรัชกาลนั้นจริง นับเป็นโคลงแบบเดียวกับโคลงเรื่องอื่น ๆ อันมีจำนวนภาษาเป็นรุ่นเดียวกันทั้ง ๗ เรื่อง พออนุมานได้ว่าคงจะเป็นผลงานในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจริง แต่เพลงยาว ๑ เรื่อง และคำฉันท์อีก ๔ เรื่องนั้น ยังเป็นปัญหาที่น่าสังเกตอยู่มาก

ควย เหตุจึงต่อไปนี้

๑. คำประพันธ์ประเภทกลอนเพลงยาวและกลอนบทละคร เพิ่งจะเริ่มเป็นที่นิยมแก่กันแพร่หลาย มีหลักฐานยืนยัน ก็ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หลังจากรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และคำกลอนเพลงยาวที่เวลานั้น นอกจากเนื้อหาจะไม่เป็นมงคล ไม่น่าที่พระมหากษัตริย์จะทรงพระนิพนธ์เองแล้ว ก็ไม่มีหลักฐานใด ๆ ระบุชื่อผู้แต่งหรือเวลาแต่ง ภาษาสำนวนที่ใช้ก็ไม่ประณีตบรรจง ทรมาลงกว่าภาษาในโคลงพระราชนิพนธ์ หรือแม้โคลงของพระศรีมโหสถเป็นอันมาก พอเขาดำค้ำไค้ก็แตกหักกลอนละครนอกเรื่องสังข์ทอง และบทละครเรื่องนางมโนห์รา ซึ่งเป็นผลงานสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ไกลกับเสียดกรุงครั้งที่ ๒ ซึ่งไม่น่าจะเป็นผลงานในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๒. คำฉันท์ทั้ง ๔ เรื่องนั้นก็อีก ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่า แต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นอกจากคำเล่าในตำนานศรีปราชญ์ ซึ่งไค้แสดงให้เห็นแล้วว่าสับสนคานกันเองจนไม่น่าเชื่อถือเพียงไร ถ้ายกตำนานศรีปราชญ์ออกเสียก็จะปรากฏว่า แต่ละเรื่องไม่มีหลักฐานที่มาแน่นอนเลย ว่าจำเพาะเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์เมื่อตรวจดูฉบับตัวเขียนทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ จำนวน ๔๕ เล่มสมุดไทย แยกไค้เป็น ๒๖ ชุด บางชุดก็มีครบทั้งเรื่อง บางชุดก็ขาดเป็นท่อน เป็นตอน ส่วนใหญ่มีอายุประมาณไม่เกินวารัรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นไป เลือกลงเฉพาะชุดที่มีเนื้อความตอนต้นที่เชื่อว่าแต่งในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ครบตลอดมาพิจารณาไค้พบว่า

ก. ตรงช่วงตอ ที่เชื่อกันว่าเป็นที่เริ่มสำนวนพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีเขียนว่า ๐๓ มหาราชนิพนธ์ ๐ อยู่ตอจากกาพย์บทที่ว่า "พระเสด็จควยน้องลีลาศ ลุอาศรมลาส นเทพบุตรอันบด" และหน้าฉันท์ ๑๑ บทที่ขึ้นว่า "พิศพระภูษา กรมสถานตระการกล" ซึ่งเขียนต่อกันไปเลย ไม่เว้นระยะว่าง ไม่มีเครื่องหมายให้สังเกตว่า คำว่ามหาราชนิพนธ์นั้น หมายถึงท่อนต้นหรือท่อนที่ตามต่อมา อันที่จริงถ้าดูจากหลักการเขียนของโบราณว่า ถ้าเป็นบอกรณิกของคำประพันธ์

เท่านั้นจึงจะเขียนไว้หน้าบท แต่ถ้าเป็นอธิบายประกอบ เช่น เพลงหน้าพาทย์ในบทละครแล้วจะเขียนไว้ท้ายบท" ดังนั้น ถ้าจะถือโดยนัยนี้ ความเป็นจริงก็น่าจะกลับกันที่ เคยเชื่อกันด้วยซ้ำ คือกลายเป็นว่า ท่อนต้นนั้นตรงหากที่เป็น "มหाराชนิพนธ์"

อนึ่ง ก็น่าสังเกตด้วยว่าผลงานที่เชื่อว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นอกจากเรื่องนี้แล้ว ที่เป็นฉันทกัมแต่คำฉันทกล่อมข้างอีกสองส่วนวน ซึ่งมีลักษณะภาษาแตกต่างกันมากจนไม่น่าเชื่อว่าคน ๆ เดียวกันแต่งทั้งสอง โดยเฉพาะฉบับที่เก่ากว่านั้นมีภาษาเขมรเจือปนอยู่มาก และศัพท์ที่ไซก็เป็นที่เก่าถึงชั้นสมัยอยุธยาตอนต้น ไม่น่าจะเป็นผลงานในสมัยอยุธยาตอนกลาง หรือรัชกาลสมเด็จพระ-

มีสมุหโฆษกคำฉันทเป็นสมุดไทยชุดหนึ่งที่หอสมุดแห่งชาติขอมมาจาก นายวิลเลียม เจ. เกตตี เนื้อความของเล่มแรกลงพอกี่สิ้นท่อนนี้ และเมื่อขึ้นสมุดเล่มที่ ๒ ก็เขียนคำว่า "มหाराชนิพนธ์" ไว้คนเล่มก่อนคือเนื้อความ ซึ่งอาจทำให้ผู้พบเห็นเกิดความ โนมเอียงที่จะนึกว่าเป็นสองส่วนวน ทั้งที่ความเป็นจริงอาจมีแต่เพียงว่า เมื่อเขียนเล่มสองเป็นตอนต่อ ก็หมายเหตุน่าว่าเป็นนิพนธ์ของใคร เพื่อสะดวกในการจัดเก็บเท่านั้น ก็เป็นได้ และเพราะฉนั้น เมื่อไม่มีหลักฐานอื่นที่ยืนยันมั่นคงว่ามีผู้แต่งถึงสองท่าน ก็อาจเป็นได้เหมือนกันว่า ผู้แต่งสมุหโฆษกคำฉันทในสมัยอยุธยา มีแต่เพียงท่านเดียวคือ "มหाराช" ซึ่งอาจจะ เป็นพระมหाराชครู หรือไม่ก็แล้วแต่หลักฐานจากคำอื่นมาประกอบอีกก่อน ในบานแพนงเล่มที่ ๒ ชุดนี้ยังมีตัวคินสอดำเขียนไว้ว่า "เป็นพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราชตลอดสมุด" ก็จริงอยู่แต่การที่เป็นตัวเขียนคินสอดำนั้นเอง ก็ทำให้หลักฐานคลายความน่าเชื่อถือลงไปด้วย เพราะแสดงว่ามีผู้เขียนต่อเติมภายหลัง

นารายณ์มหาราช เลย และทั้งสองส่วนนั้นก็ไม่ใช่พระราชาธิบดีของ
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชแต่อย่างใด การที่เชื่อว่าเป็นก็เพราะสันนิษฐานว่า
"พระกฤษณ์โกกร" และ "สรวร เพชญ์โททรงธรรม" ผู้แปลกลอนกับพหูภาษา แจกแจง
เอามา เป็นสยามพากษวิไลย และมีความชำนาญในไสยศาสตร์ คชศาสตร์ นั้น คือ
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะเชื่อว่าพระองค์ท่านทรงชำนาญในศาสตร์ทั้งกล่าว
เสียแล้ว แม้จะไม่มีหลักฐานยืนยันเลยก็ตาม ข้อนี้จะได้นำมาวิเคราะห์อีกครั้งหนึ่งใน
ประเด็นที่ว่า จะเชื่อถือเรื่องความสามารถเชิงช่างของมหาราชองค์นี้ได้เพียงใด แต่
เฉพาะที่ขออย่าให้เห็นว่าผลงานที่เชื่อว่าเป็นพระราชาธิบดีนั้น ที่พอจะปลงใจเชื่อว่าเป็น
พระราชาธิบดีจริง มีแต่ที่เป็นคำประพันธ์ประเภทโคลงแต่อย่างเดียว ที่เป็นคำฉันท์
ทั้งกล่อมช่าง และทั้งสมุทรโฆษ ไม่มีหลักฐานที่ควรเชื่อมายืนยันเลยว่าเป็นพระราชาธิบดี
จริง

อีกข้อหนึ่งที่จะขอยกมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย ก็คือการที่จินตคามณีซึ่งเชื่อว่าเป็น
ผลงานที่สมเด็จพระนารายณ์มีรับสั่งให้พระโหราธิบดีแต่งขึ้นในรัชกาล เพื่อเป็นคำรา
และ "พันฟู" ภาษาไทยใหญ่ เรื่องขึ้นพืดที่จะทานกับวัฒนธรรมฝรั่ง ได้นั้น มีตัวอย่างคำ
ประพันธ์ร้อยกรองประเภทต่าง ๆ มาจากหนังสือที่ถือว่า เป็นผลงานสมัยโบราณ และกล่าว
ไว้ในตอนหนึ่งว่า "ฉิ เอากลอนหาใส่ ให้เอาด้วยกันทั้งสี่บท อย่าไต่ลคโคลงต้น คือ
^{๑๒๓๔๕๖๗} คำสรวรสมุทรมุข สมุทโฆษ พระนันทกษัตริสังวาส ศรีอุมาธิการย พระยศราชาพิลาป"^๑
หากสมุทรโฆษคำฉันท์เป็น "คำโบราณ" จริงดังจินตคามณีว่า ก็ต้อง เป็นหนังสือที่แต่งขึ้น
ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนานแล้ว

ข. มีฉบับเขียนชื่อสมุทรโฆษ (ฉันท์) ภาคย ฉบับหนึ่งมีโคลงนำว่า

พระ	เพรงยศยั้งล้ำ	ฤาไกร
สะ	มรรตตรงศิลป์ไทย	เชียวแท้
มุท	ฤทธิรบรอนไท	อริราช
โฆษ	ทั่วเกล้าเคชแม่	สิ้นเกล้าแสงโรม

ซึ่งไม่ปรากฏในฉบับตัวเขียนฉบับอื่น ๆ เลย แต่เมื่อจบตอนที่แต่งในสมัย
อยุธยาหลายฉบับมีโคลงจบเหมือน ๆ กันว่า

จบจนวิทยาเขตลัม	สวนสมุท	โฆษแธ
กำสรวลโสกาสุค	สวาทใหม่	
หาสมรนิราอุทม	เสมอชีพ	
สวนพฤษฐไค	แนบชูชวนเกษม	

แม้ในฉบับที่มีตลอดเรื่อง ก็ยังมีโคลงนี้แทรกอยู่ก่อนขึ้นบทตอนที่ เป็น
พระนิพนธ์ในกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส แสดงว่าอาจเป็นโคลงที่แต่งชมวาทาย
ไว้แต่ในสมัยอยุธยา และอาจแต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้นเองก็
เป็นได้ ถ้าหากถือว่าพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นผู้สืบ "สรร" สาร คือคัดเรื่อง
สมุทโฆษขึ้นเป็นฉบับหลวง ในกรณีที่สมุทโฆษคำฉันทเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นก่อนสมัยของ
พระองค์ ดังที่จะวินิจฉัยให้เห็นต่อไปว่าอาจเป็นได้ สิ่งที่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเองก็อาจ
เป็นเพียงโคลงบทนี้ก็ได้อีก

๓. เมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช ซึ่งมีระยะเวลา ๓๒ ปี จาก พ.ศ. ๒๑๕๔ - ๒๒๓๖ (เสวยราชย์เมื่อพระชนม
ไค ๒๔ และสวรรคตเมื่อพระชนมายุ ๕๖ พรรษา) แต่คนมาก็มีเหตุจลาจลวุ่นวาย เช่น
เรื่องพระศรีสุธรรมราชา และเรื่องพระไทรภูวนาทิศยวงศ์ และถึงศึกเชียงใหม่ครั้ง

พระยาแสนหลวง และก๊กพม่า ที่มีต่อเนื่องกันมาแต่คนจนประมาณกลางรัชกาล จะถือว่า สงบราบคาบที่เคียวมิได้ ประกอบกับเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับฝรั่งเศส ซึ่ง เป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวายในหมู่ข้าราชการ แบ่งเป็นฝ่ายพระเพทราชากับหลวงสรศักดิ์ ฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายนิยมเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ และชาวต่างประเทศฝ่ายหนึ่ง สภาพการณ์ เท่าที่อนุมานได้จากเอกสารประวัติศาสตร์ทั้งของไทยและต่างชาติ จึงออกมาในรูปที่ว่า สมัยนี้เป็นสมัยที่เมืองไทยกำลังมีสถานภาพทางการเมืองที่ไม่แน่นอนนัก เพราะมีความ ชัดแย้งในระบอบบริหารเสมอ ทำให้พระเจ้าแผ่นดินต้องรับภาระหนักในการประสาน ความเข้าใจและผลประโยชน์ และเป็นสมัยที่รับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามาก เห็น ใค้จากการสร้างถนน สร้างพระราชวังใหม่ที่ลพบุรี ซึ่งมีระบบการประปาอย่างดี มีกองทหารต่างชาติเข้ามาช่วยฝึกสอน หรืออื่นที่จริงเข้ามาคุมเชิงอยู่ที่ลพบุรีในตอน หลายรัชกาล จึงเป็นที่น่าสงสัยว่า ในสมัยที่สภาพบ้านเมืองไม่สงบ ไม่นิ่งท้งภายใน ภายนอกเช่นนี้ จะเป็นสมัยที่มีผลงานกวีนิพนธ์ชนิดที่ต้องใช้เวลาและแรงใจมากกว่า สมุทรโฆษคำฉันท์ก็โคลงหรือ ในเมื่อผู้มีความรู้สูงพอจะแต่งได้ มืองก็สมเด็จพระ- นารายณ์มหาราชเป็นต้นนั้น น่าจะตองหมกเปลืองเวลาไปกับภารกิจ การบริหาร และ การสงครามเสียมากกว่า เวลาที่จะได้พักยอนสงบใจด้วยการแต่งกวีนิพนธ์จะ หาไคยาก คำประพันธ์ประเภทโคลงซึ่งมอรรถรสที่กระชับ เช่น พาลสอนน้อง ทศรถ สอนพระราม และ ราชสวัสดิ์ ซึ่งมีเนื้อหาเป็นคำสอนชั้นใจกันอยู่นั้น อาจพม่เวลา แต่งได้ หรือโคลงโต้ตอบโดยอาศัยปฏิภาณับไวก็เช่นกัน ไมกินเวลามากนัก แต่ คำประพันธ์แบบฉันทน์มีกำหนดกฎเกณฑ์ทำให้ตองเปลืองเวลาแต่ง และกล่อมเกลามากกว่าโคลง ยิ่งเมื่อเนื้อหาไซ้พรรณนาโวหารขึ้นอยู่กับจินตนาการ และมีความยาว อย่างสมุทรโฆษคำฉันท์ควยแล้ว ก็ยังตองการทั้งเวลาและความสงบใจยิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งพิจารณาแล้วดูจะเป็นไปไคยาก ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และดูจะเป็นไป ไม่ไคเลยในส่วนพระองค์พระมหาราชเจ้าพระองค์นั้น

ปัญหาส่วนที่เกี่ยวกับพระนามและพระเกียรติคุณในเชิงคชศาสตร์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีเค้าเงื่อนที่น่าสนใจดังนี้

๑. ในส่วนพระนามสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงมีพระนามเต็มที่จะอยู่ในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ว่า

"สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามธิบดีศรีสรรเพชญ์ บรมมหาจักรพรรดิศวรราชาธิราชรามเศวทรฉัตรธิบดี ศรีสุภคิริภักสังหาร จักรวาฬิเบนทร สุริเยนทราธิบดีนรินทร์นันทราชาธิบดี ศรีสุวิบูลย์คุณอนิรุจิตรจุี ศรีภูวนาติศย ฤทธิพรหมเทพา คิเทพบดีนทรภูมินทรราชาธิราช รัตนกาสมบุวงศ์ องค์เอกาทศรฐวิสุทธยโสคม บรมอาชวาชยาศัย สมุทัยคโรมนต อนนตคุณวิบูลย์ สุนทรบวรธรรมิกราชเคไชไทย ไตรโลกนาถบดีนทร วรินทร์ราชาธิราชชาติพิชิตพิศพลกาลสมันต์ มหันตวิปถวารากฤษวิไชย ไอสวรรคยาธิบดีชัตติยวงศ์ องค์ปรมาธิบดี ศรีภูวนาธิเบศร โลกเชษฐวิสุทธมกุฏรัตนโมลี ศรีปทุมสุริวงค์องค์สรรเพชญ์ พุทธางกูรบรมพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิลกภพพรัตนราชธานีบุรีรมย์"

และพระนามอย่างสั้นที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะรับฟ้องสมัยนั้น ว่า "สมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรมพิตร"

ส่วนพระนามนารายณ์ (มหาราช) นั้น เรียกมาแต่พระนามเดิมที่ได้รับพระราชทานจากพระบิดาเมื่อแรกประสูติว่า พระนารายณ์ราชกุมาร และต่อมาเมื่อเจริญพระชนมก่อนครองราชย์ ก็เรียกโดยคำปากว่า สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า และสมเด็จพระนารายณ์บรมพิตรเป็นเจ้า

สมเด็จพระนารายณ์ทรงปรากฏภาพ ทรงแสดงพระคำไว้ในเรื่องพระนาม พระเจ้าแผ่นดินสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ว่า พระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่าตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ คนพระนามจะเหมือนกันโดยมาก ตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวลงมาจน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามธิบดีทุกพระองค์ ถ้าจะใช้พระนามอื่นก็มีเมื่อครั้งพระยารามราช (พังว) เข้ามาครองราชสมบัติ บางทีจะใช้พระนามขึ้นต้นพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช เพราะเวลานั้นสมเด็จพระรามเศวทรซึ่งใช้พระนามรามธิบดียังมีพระองค์อยู่ และเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์นั้นที่ใช้พระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชเอาอย่างก็จะมีบ้างคือเจ้าสามพระยาเป็นต้น นอกจากนี้

^๑ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒ (พิมพ์ครั้งที่ ๗, พระนคร: ๑๙๖๖)

เห็นจะใ้พระนามว่าสมเด็จพระรามาชิตีทุกพระองค์มาจากนสมเด็จพระมหาธรรมราชา ไ้ราชสมบัติ เปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ใ้พระบรมชั้ในพระสุพรรณบั้ ว่า สมเด็จพระศรี สรรเพชญ์ และใ้พระนามนี้ต่อมาจนตลอดราชวงศ์นั้น ถึงพระเจ้าทรงธรรมเปลี่ยน ราชวงศ์ใหม่ ใ้ช้พระนามว่าสมเด็จพะเอกาทศรถ พระเจ้าปราสาททอง ซึ่งพบ หลักฐานรู้นวนวออยู่ในราชวงศ์เดียวกันกับพระเจ้าทรงธรรม ที่ใ้พระนามว่าสมเด็จพะ เอกาทศรถ ใ้พระนามนี้มาจากตลอดราชวงศ์ของพระเจ้าปราสาททอง และ

"พระนามพระเจ้าแผ่นดินตามใ้ใ้ในนานแพนกกกฎหมาย โดยมากใ้แค่คำ สมเด็จบรมพิศพรพระเจ้าอยู่หัว ไม่ใ้ใ้ออกพระนามเฉพาะพระองค์ใ้ สร้อย พระนามก็ค้ค้จะแดงแต่โดยต้องการใ้ไฟเราะ จึงฉัด ๆ กันไป แม่พระนามที่ ช้คนบางที่ก็หันไปเอาความใ้ไฟเราะเป็นสำคัญ จึงมีพระนามใ้ใ้ในนานแพน กกฎหมายอยู่หลายแห่ง ซึ่งใครเป็นแนวามีใ้พระนามใ้ใ้เฉพาะพระองค์พระเจ้า แผ่นดินพระองค์ใ้..."

ทรงแยกว่าพระนามของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ตามความนิยมของชาวไทย พมา รามัญ มีวิธีเรียกถึง ๕ อย่าง คือ

๑. พระนามตามใ้จารึกในพระสุพรรณบั้
๒. พระนามพิเศษถวายเพิ่มพระเกียรติยศ
๓. พระนามใ้เรียกกันใ้เวลาเมื่อค้รงพระชนม์อยู่
๔. พระนามตามใ้ปากตลาดเรียกกันเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว
๕. พระนามใ้เรียกใ้ราชการเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว

พระนามใ้ใ้เรียกว่าพระนารายณ์นั้น ชาวเจ้าเข้าใจว่าเป็นพระนามพิเศษ ภาย ไ้พบใ้ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเป็นฉบับหลวงครั้งแผ่นดิน สมเด็จพระนารายณ์เมหาราช เรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า "สมเด็จพระ นารายณ์เป็นเจ้า" ทุกแห่ง และพบใ้ในหนังสือตำนานแกลงเกา รวแผ่นดินสมเด็จพระ สมเด็จพระเจ้าบรมโกศอีกเรื่องหนึ่ง ที่เมืองนครศรีธรรมราชเรียกพระนาม สมเด็จพระนเรศวรว่า "สมเด็จพระนารายณ์เมืองหาง" หมายข้อความว่าสมเด็จ พระนารายณ์พระองค์ใ้สวรรคตที่เมืองหาง ใ้หนังสือนี้ทำให้เข้าใจว่าเวลาเมื่อจะ แแดงจะมีพระเจ้าแผ่นดินใ้เรียกว่าพระนารายณ์มากกว่าพระองค์ใ้ (คือมี

พระนารายณ์ลพบรูมีมากขึ้นอีกองค์หนึ่ง...^๑

ตามแนวพระคำวินี ก็น่าสังเกตว่า พระนามว่า "รามาชิตี" ก็คือ "นารายณ์" ก็คือ มีชื่อพระนามผูกขาดเฉพาะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง แต่ใช้ประกอบได้กับหลาย ๆ พระองค์ การที่จะสันนิษฐานว่า

พระบาทกรุงไทรณี รามาชิตี
ประเสริฐเคโซไชย^๒

เป็นสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โอรสพระเจ้าปราสาททอง จึงออกจะไม่น่าเชื่อถือ เพราะเพียงแต่พระนามรามาชิตีในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่มีอยู่ถึง ๓ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระรามาชิตีที่ ๑ (อุทอง)
๒. สมเด็จพระรามาชิตีที่ ๒ (พระเชษฐาธิราช โอรสสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ)
๓. สมเด็จพระรามาชิตีที่ ๓ (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช)^๓

และหากจะถือตามพระคำวินีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระเจ้าแผ่นดินที่สืบพระวงศ์จากสมเด็จพระรามาชิตีที่ ๑ ทุกพระองค์ จนถึงพระราเมศวร โอรสสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ก็มีสิทธิจะใช้พระนาม "รามาชิตี" ประกอบพระนามได้ แม้จะจำกัดวงเอาเฉพาะ ๓ พระองค์ที่กล่าว และยกเอาพระองค์แรกออกเสีย โดยถือว่า ส่วนนภานาในสมุทโฆษคำฉันท์ไม่เกาถึงสมัยนั้น คำสรรเสริญพระเกียรติในสมุทโฆษคำฉันท์ต่อมา ที่ว่า

พิงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พิมพ์ครั้งที่ ๘ พระนคร: คลังวิทยา,

๒๕๑๖), น. ๓๘๘ - ๔๐๐.

^๒ สมุทโฆษคำฉันท์. น. ๒.

^๓ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (เล่ม ๒ น. ๒๘)

“เศรษฐาจนอินท้าวไท ท้าวทั้งภพไทร
 ตระกกควยเคโซพล
 พระยาทกมณฑล ท้าวท้าวสากด
 มาถวายบังคมเคารพ
 สบคิดปนเรศรพ ขรรมาคมสบ
 ปการรัฐธรรม
 พระปรีไชบายอนันต บริกษาสรร--
 พการสุคสงกา”^๑

ก็อาจเป็นคำที่สรรเสริญพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระองค์ได้เท่ากัน ทั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ และรามาธิบดีที่ ๓

ในด้านความสามารถในการสงคราม และการขยายพระราชอาณาเขตนั้น แม้ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ จะมีการสงครามเพียงประปราย น้อยครั้งกว่าในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็จริงอยู่ แต่ก็ได้ทรงมีโอกาสแสดงความสามารถในการศึก แต่ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือใน พ.ศ. ๒๐๓๑ เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จไปเอาเมืองทวาย เพราะเวลานั้นก็มีพระชนมายุถึง ๑๖ พรรษาแล้ว (ประสูติ ๒๐๑๕) และในรัชกาลของพระองค์เอง ก็เสด็จไปตีนครลำปาง ได้เมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๔ อาณาเขตในเมืองไทยในเวลานั้นก็กว้างขวางไปเกือบตลอดแหลมมะละกา และมีสัมพันธไมตรีกับชาวโปรตุเกสที่ยังเมืองมะละกาเป็นที่ค้าขาย ถ้าจะพิจารณาในแง่ความสงบราบคาบภายในประเทศอันเป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างสรรค์วรรคดียุคแล้ว รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็มีภาวดีกว่ารัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วยซ้ำ เพราะไม่มีการศึกใหญ่ ๆ มาแต่ปลายรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้นแล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่แสดงความสามารถในเชิงสงครามของ

^๑ เล่มเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็คือ การที่ทรงแต่งตำราพิไชยสงครามขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๖๑ เป็นตำราการรบแบบของกรุงศรีอยุธยาขึ้นมา

ในด้านความเกี่ยวข้องกับศาสนา ความรู้ในเรื่องศาสนา "ธรรมาคมนสย ปการุณยธรรม" นั้นก็อีก ในระหว่างรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มีความนิยมในไสยศาสตร์และโหราศาสตร์อย่างแพร่หลาย จนเรื่องลือในพงศาวดาร ตั้งแต่เห็นองค์พระนารายณ์แรกประสูติเป็นสิ่กร ฟ้ามุมนี่เป็นอันตราย โหราทายหนู ทายไฟไหม้ สมเด็จพระนารายณ์เสวยบารมี ครั้นพระไตรภูวนาภิตยวงศ์ คึกกบฏ การฆ่าเพื่อพระราชกุศล ก็มีกรหลอเทวรูปทางฝ่ายพราหมณ์และไสย เช่น พระอิศวร พระวิฆเนศวร พระศิวาทิตย์ พระจันทรอาทิตย์ (เดือนยี่ ปิวอก) กระทำพระราชพิธีพราหมณ์ เช่น พระราชพิธีบัญชีพรหม และพระราชพิธีมหาปราชัยจิตร แม้แต่เรื่องการส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส ก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ทางไสยศาสตร์เป็นอันมาก แต่การที่จะส่งเสริมพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองนั้น มิได้มีปรากฏในพงศาวดารเลย มีแต่เรื่องที่เอนไปข้างตรงกันข้าม เช่น ที่ทรงอนุญาตให้เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ลี้กพระออกมาไชราชการ จนเป็นเหตุให้ราวฉานกับหลวงสรศักดิ์เป็นต้น ถึงจะมีการเสด็จนมัสการพระพุทธบาททุกปี การนั้นก็ไปเพื่อทรงพระสำราญเสวยมากกว่าอื่น แต่ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นั้น นอกจากพระองค์เองจะเคยทรงพระผนวชมาก่อนครองราชย์แล้ว ก็ยังได้ทรงสร้างวัดและพระพุทธรูปใหญ่ๆ กรุงศรีอยุธยา คือพระศรีสรรเพชญ์ขึ้น (จาก พ.ศ. ๒๐๔๒ - ๒๐๔๓) และมีการฉลองอย่างมโหฬารด้วย ซึ่งเป็นโอกาสพิเศษที่อำนวยให้มีการแต่งบทมหรสพสมโภช เข้ากับตำนานการแต่งสมุทรโฆษคำฉันท์ยิ่งกว่าสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ขอเท็จจริงในพงศาวดารแสดงให้เห็นว่า ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มาจนตลอดรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เป็นห้วงระยะที่พุทธศาสนากำลังเจริญเป็นอย่างมาก พระเจ้าแผ่นดินทั้ง ๓ พระองค์ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก และเคยทรงพระผนวชถึงสองพระองค์ (สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ - สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒) น่าจะควรแก่การยกย่องว่า "ธรรมาคมนสย ปการุณยธรรม" ยิ่งกว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสียอีก

๒. ในเรื่องพระเกียรติคุณเชิงคชศาสตร์นั้น พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
เมื่อถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีกล่าวไว้แต่ว่า

- ปівอก อัฐก ครัสให้หลอรูปพระเทวกรรม
- ปีระกา นพศก เสด็จไปในงานพระราชพิธีมีชัยพรหม มหาปราชยจิตร

ที่ทะเลหญ้า โปรดให้ทำตามสารตำรับคชกรรมโดยยถาศาสตร์ทุกประการ

- ปีจ่อ สัมฤทธิศก เสด็จไปรับช้างเผือก (ซึ่งนายอานชุกคลองไค)

ณ เมืองนครสวรรค์ แล้วพระราชทานนามว่า พระอินทรไอยรวรรณ

- ปีชวค โทศก นายกองช่างผู้มีชื่อคลองไคช่างเผือกผู้ในเขต

นครสวรรค์ โปรดให้รับเข้ามาทดลองในอยุธยา พระราชทานนามว่า เจ้าพระยาบรม
คเชนทรฉัตินันต์

ไม่มีกล่าวไว้แต่เสด็จทดลองช้างด้วยพระองค์เองเลย แม้ในคำโคลง
เฉลิมพระเกียรติของพระศรีมหาโพธิ์ ก็บอกแต่ว่าโปรดให้ทำพิธีเบิกไพร ซึ่งอาจเป็น
พระราชพิธีมีชัยพรหม หรือปราชยจิตรที่ทะเลหญ้า ที่กล่าวถึงในพงศาวดารก็เป็นได้

ผู้ที่ได้รับคำยกย่องในเรื่องคชศาสตร์สมัยนั้น กลับเป็นพระเพทราชา
และหลวงสรศักดิ์ ซึ่งเป็นผู้นำช้างนำกันไปอาบน้ำโคลสำเรัจนั้นมากกว่าสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชเอง เป็นขอที่นาสะกิดใจ เพราะหากพระเจ้าแผ่นดินทรงชำนาญในคชศาสตร์
มากกว่าผู้อื่น ผู้บันทึกพงศาวดารน่าจะบันทึกพระราชกรณียกิจที่ถวายของไว้ด้วย แม้
หากว่ามีอยู่

ประการหนึ่ง แมว่าสมเด็จพระนารายณ์จะทรงมีช้างเผือกเป็นคู่บารมีถึง
สองเชือก แต่ก็มีไคเสด็จออกทดลองเอง และในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้น พระมหากษัตริย์
ที่ทรงเกียรติคุณในเรื่องช้างหรือคชศาสตร์มีหลายพระองค์ ที่มีช้างเผือกก็มีอยู่หลายพระองค์
และที่เสด็จออกทดลองช้างด้วยพระองค์เองก็มีอยู่หลายพระองค์ นอกจากสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช ไคแก่

๑. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงไคช่างเผือกเชือกแรกเมื่อ
พ.ศ. ๒๐๑๔ เป็นพระองค์แรกที่ทรงมีช้างเผือกในกรุงศรีอยุธยา

๒. สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ เสด็จออกคล้องช้างเองถึง ๒ ครั้ง ใน พ.ศ. ๒๐๒๖ ที่ตำบลไทรน้อย และ พ.ศ. ๒๐๒๘ ที่ตำบลสัมฤทธิ์บุรี

๓. สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทรงสร้างตำราพิชัยสงครามในปี พ.ศ. ๒๐๖๑ ก็อันที่บุตรตำรับพิชัยสงครามนี้ ก็ยอมของรุกรการคศาสตร์ คือการจับศึก และไซข้างในการรบเป็นอย่างดี อาจไคทรงรวมในการจับข้างกับสมเด็จพระบรมราชา มากอนักเป็นไค และในรัชกาลก็ไคทรงทำพิธีปฐมกรรม ใน พ.ศ. ๒๐๘๖

๔. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ทรงมีช้างเผือกถึง ๗ เชือก จนเป็น ต้นเหตุให้เกิดสงครามกับพม่า และระหว่างรัชกาล ไคเสด็จออกวังข้างควยพระองค์เอง ถึงห้าครั้ง ใน พ.ศ. ๒๑๘๗, ๒๑๐๐, ๒๑๐๒, ๒๑๐๓ และ ๒๑๐๔ และโปรดให้ มีพระราชพิธีชกกรรมถึง ๒ เหน ก็อ

- พ.ศ. ๒๐๘๓ โปรดให้ทำพิธีปฐมกรรมที่ตำบลท่าแค พระกรรม วาจาเป็นพฤติบาท พระพิเชษฐเป็นอัญญาจารย์ พระอินโทรเป็นกรมการ

- พ.ศ. ๒๐๘๖ โปรดให้ทำพระราชพิธีมีชัยกรรมที่ตำบลไชยนาทบุรี

๕. สมเด็จพระเพทราชา ทรงไคข้างเผือก นายบุญเกิดคล้องในแขวง ป่าสวรรคโลก เชือกหนึ่ง พระราชทานนามว่าพระอินทรไอยราพต เมื่อปีมะเมีย โทศก และไคข้างเผือกของถวายจากกัมพูชาอีก เชือกหนึ่ง ในปีมะแม ตรีนุศก พระราชทานนาม ว่า พระบรมรัตนากาศ ส่วนพระองค์เองก่อนครองราชย์ก็ไคเถยรวมคล้องช้าง

๖. สมเด็จพระเจ้าเสือ ตามพงศาวดารว่าโปรดเสด็จออกคล้องช้าง ควยพระองค์เอง มีที่ท่าโรงหนหนึ่ง เพชรบุรีหนหนึ่ง และครั้งสำคัญนั้นคือที่ป่าข้าง กองทอง ในปีมะเมีย จัตวาศก

๗. สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ก็โปรดออกคล้องช้างเองกับพระอนุชาธิราช ครั้งหนึ่ง ในปีเถาะ เบญจศก

๘. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ โปรดจัดการคล้องช้างในพะเนียด ไกลทะเลชุมพร ในปีชวด ฉศก และไคข้างเผือกของถวายจากกรุงกัมพูชา เชือกหนึ่ง พระราชทานนามว่า พระวิเชียรหัตถ์สินทรเลิศฟ้า ในปีต่อมา ต่อจากนั้นก็ไคข้างพลายงาอัน อีก ๓ เชือก แล้วจึงไคข้างเผือกจากเมืองนครศรีธรรมราชอีก เชือกหนึ่ง ในปีฉลู อัฐศก

^๑ เป็นพระราชพิธีทอดพระเนตรให้จับช้างเผือกคล้องช้าง

พระราชทานนามว่า พระบรมคชลักษณ์อัครกษेत्र และได้โปรดให้พระเจ้าลูกเธอ ออกไปลอมช้างเดือนที่ลพบรู้อีกครั้งหนึ่งในปีจอ ฉศก

นับได้ว่ามีพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงคุณในพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยาถึง ๔ พระองค์ และเป็นองค์ที่อยู่เหนือรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสียถึง ๔ พระองค์ รวมทั้ง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งเสด็จออกคล่องช้างเองมากที่สุด และทรงมีช้างเผือก เป็นจำนวนมากที่สุดด้วย น่าจะเป็นที่ยกย่องมากกว่า ขอที่ทอนความน่าเป็นไปได้อัน ที่จะถือว่าพระองค์คือ "พระบาทกรุงไทรธิ รามาชิตี" องค์นั้นลงไป ก็คือสภาพการณ์ ก่อนและระหว่างรัชกาล ซึ่งมีการจลาจลและก่อกองการใหญ่หลายครั้ง ไม่สงบราบคาบ เพียงพอที่จะมีการสร้างสรรค์วรรณคดีกวีนิพนธ์ใดเท่านั้นเอง ถ้ายกประเด็นสภาพการณ์ ในบ้านเมืองเป็นหลัก รัชกาลที่อยู่ในขอบข่ายที่เป็นไปไค้มากที่สุด ก็คือ รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระบรมราชาธิราชที่ ๓ และ สมเด็จพระรามาชิตีที่ ๒ ซึ่งเป็น ระยะเวลาที่สงบสุขติดต่อกันมานานประมาณ ๕๖ ปี เป็นสมัยที่มีความเจริญในกิจการ อักษรศาสตร์อย่างมากด้วย มีหนังสือมหาชาติคำหลวงเป็นหลักฐานตัวอย่างที่ดี ถ้าจะ จำกัควงให้แคบเข้าไปอีก โดยอาศัยกำหนดพระนามรัชกาลสมเด็จพระรามาชิตีที่ ๒ ก็เด่น น่าสนใจที่สุด เพราะ

- ก. มีพระนามที่กำหนดแน่นอนอย่างแพร่หลายว่า รามาชิตี
- ข. สันนิษฐานว่าทรงมีความสามารถในเชิงคชศาสตร์พอสมควร
- ค. เขตแดนในรัชกาลกว้างขวาง เป็นช่วงระยะที่ไทยได้ชัยชนะจากการ สงครามแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อหย่าศึกกับพระเจ้าคิโลกราชแล้ว บ้านเมืองก็สงบราบคาบพอสมควร มีการสนับสนุนอุปถัมภ์บำรุงศาสนาอันเป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนใหญ่ เรื่องควยวิธิต่าง ๆ ทั้งส่งทูตไปสืบศาสนา สร้างวัด สร้างพระพุทธรูป ฯลฯ จึงมีวรรณคดีเกิดขึ้นหลายเรื่อง อาทิเช่น มหาชาติคำหลวง และลิลิตยวนพ่าย ฯลฯ พระองค์เองก็ทรงมีความสามารถในด้านวิชาการเป็นอย่างดี เห็นจากที่ทรงแต่งตำราพิชัยสงครามขึ้นในรัชกาล

ง. อีกประเด็นหนึ่งที่เสริมให้คิดได้ว่า สมุทรโฆษคำฉันท์แต่งขึ้นก่อนหรือ

ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ก็คือจุดประสงค์ของการแต่งสมุทโฆษคำฉันท์
 นั้นเอง แม้วรรณกรรมเพื่อการแสดง แต่ทุกคนก็ต้องยอมรับว่าจุดประสงค์เดิมของการแต่ง
 เถาที่ระบุไว้ในอารัมภบทนั้น คือ

“พระให้กล่าวภาพนิพนธ์ จำนวนโดยกล

ตระการเพรงยศพระ

ให้ดลิกแสงภาพอันตระ เป็นบรรพบุรณะ

นเรนทรราชบรรหาร

ให้ทวยนักคนผู้ชาญ กลเล่นโดยการ

ยเป็นบำเหนงขรณี”^๑

แม่ตำนานศรีปราชญ์ของพระยาปริยัติธรรมธาดา ก็ยอมรับว่าสมุทโฆษคำฉันท์
 แต่งขึ้นด้วยจุดประสงค์เพื่อใช้เล่นหนังเป็นเรื่องแรก คำว่า “บรรพบุรณะ” ก็คือ แสดง
 อยู่ในตัวแล้วว่าตำนานนี้พอเชื่อถือ แต่หาเชื่อถือ ข้อที่เชื่อกันว่าแต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระ
 พระนารายณ์มหาราชก็ต้องตกไปโดยปริยาย เพราะการเล่นหนังนั้นมีมาแล้วแต่รัชกาล
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในกฎมณเฑียรบาล มีกล่าวถึงการเล่นหนังแยกจากมหรสพ
 ที่ถูกเรียกว่า “การดึกคำบรรพ” อาจเป็นได้ว่า “หนัง” นี้เป็นวัฒนธรรมที่รับถ่ายทอด
 มาจากเขมร พร้อมกับตัวกฎมณเฑียรบาลนั่นเอง และอย่างอื่น ๆ ในคราวที่ไทยรบชนะ
 เขมรในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ บทหนังในสมัยแรก ๆ ก็คงใช้ของเขมร
 แล้วต่อมาจึงได้ดัดแปลงบทของไทยขึ้นใช้เล่นเอง สมุทโฆษคำฉันท์คงเป็นเรื่องแรกที่
 แต่งขึ้นสำหรับเล่นหนัง แต่หากเมื่อแต่งไปแล้ว จินตนาการของกวีขยายขอบเขตขึ้น
 จนไม่อาจบังคับขนาด ให้สั้นกระชับรัดกุมสมควรแก่การแสดงได้ จึงต้องแต่งอนิรุทธคำฉันท์
 ขึ้นใช้เล่นแทน แต่ยังคงเกาเรื่องเดิมที่พอใจไว้ ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ก็อาจจะ

ว่าการแต่งเรื่องของไทยขึ้นใช้เล่นหนังนั้น ควรจะแต่งขึ้นในระยะใกล้เคียงกับที่รับการ
 เล่นหนังเข้ามา คือระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และสมเด็จพระรามา-
 ธิบดีที่ ๒ มากกว่าที่จะทิ้งเวลาไต่ถึงกว๋าร้อยปีแล้วจึงได้คิดแต่งขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระ
 พระนารายณ์มหาราช หรือหากสมุทโรษะจะเป็นเพียงเรื่องแรกที่ไขกลวิธีการเล่นหนัง
 แบบใหม่ซึ่งต่างจากที่นิยมกันมา ก็ยังควรจะเป็นในสมัยแรก ๆ อยู่นั่นเอง หนึ่งในเรื่อง
 ฉันทลักษณ์ก็มีข้อควรสังเกตุว่า คำประพันธ์ประเภทฉันทลักษณ์มีหลักฐานการแต่งแน่นอนในรัชกาล
 สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (คือมหาชาติคำหลวง) แต่ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์
 มหาราช ไม่มีหลักฐานการแต่งฉันทลักษณ์แน่นอนควรเชื่อถือได้เลย

ยังมีความบังเอิญอีกข้อหนึ่ง ที่อาจถือเป็นข้อที่ช่วยพิสูจน์ได้บางว่า สมุทโรษะ
 คำฉันทลักษณ์แต่งขึ้นในสมัยที่ใกล้เคียงกับกฎมณเฑียรบาล กล่าวคือกรมทรรสพและพิธีที่กล่าวถึง
 ในช่วงอารัมภบทและบทเบิกโรงของสมุทโรษะคำฉันทลักษณ์ ตรงกับที่ปรากฏในกฎมณเฑียรบาล
 แทบทุกอย่าง และมีบางอย่างปรากฏในสมัยหลังจากนั้น ไม่มี หรือมีอยู่ในรูปที่ผิด
 เปลี่ยนไปจากที่สมุทโรษะคำฉันทลักษณ์บรรยายไว้ เช่น การแข่งขันแข่งเกวียน สมุทโรษะคำฉันท
 เลาวาเป็นการแข่งความเร็วให้วัวลากเกวียนวิ่งแข่งกันไปในทิศทางเดียวกัน แต่
 จดหมายเหตุลาลูแบร์ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ มีเล่าถึงการแข่งวัวเทียมไถ โดย
 ให้วิ่งสวนทางกันรอบ ๆ บริเวณมณฑล ซึ่งดูตามลักษณะ พัฒนาไปในเชิงที่เป็นพิธีการ
 ยิ่งขึ้น ต่างจากในสมุทโรษะคำฉันทลักษณ์ ซึ่งยังมีลักษณะเป็นการเล่นรื่นเริงประสาชาวมาน
 อยู่

ในพิธีอาสาชยุต เดือนสิบเอ็ด มีกล่าวถึงแข่งเรือศรีสมรรถไชย และไกรสรมช
 สมุทโรษะคำฉันทลักษณ์ ว่า

"...สมรรถไชยมีไชย

ให้โลกทั้งภูวนคไทร

จะมล้างนิกรสัตว์"^๑

รู้ว่าท้าวไท

^๑เดิมเดียวกัน. น. ๓๓.

และในกฎหมายเขียนว่า

“ถ้าสมรรถไชยแพ้ไช้ เขาเหลือเกลืออิมสุกขเกษมเปรมประชา
สมรรถไชยร่านะไช้ จะมียุช...”^๑

ดูเป็น ๆ คล้ายจะขัดกันโดยตรงกันข้าม แต่แท้ที่จริง คำว่าแพ้ และ ร่านะ ในภาษาไทยเก่า มีความหมายกลับกันกับปัจจุบัน แพ้คือชนะ และร่านะคือพ่ายแพ้ เหตุนี้แหละ ทุกวันนี้ไทยถิ่นอื่น เช่น ในประเทศลาว ก็ยังใช้ในความหมายนี้อยู่โดยทั่วไป ดังนั้นจึงถือได้ว่าสมุทโฆษคำฉันท์มีความตรงกับกฎหมายเขียนบาลีในพิธีนี้

ส่วนการมหรสพในเรื่อง เบิกโรงของสมุทโฆษคำฉันท์ นอกจากแข่งวัวเกวียน ก็มีหัวล้านชนกัน ลาวไทยพันคาบ ชาวแหงหอก ชนแรต จรเข็กคักกัน สองอย่างหลัง อาจเป็นการเล่นตามตำนานที่ไคยีนมา แรคนั้นอาจมีหามาชนกันใดจริง ๆ แต่จรเข้นั้น จากที่แต่งฟังดูเป็นเรื่องราวมากกว่าจะจับจรเข้มาเล่นกันจริง ๆ กฎมณเฑียรบาลมี กล่าวถึงการมหรสพไว้ในข้อ ๑๕๘ ว่า

“พ่อช้าง รันแทะ วัวชน กระบือชน ชุมพาชน ช้างชน คนชน พรบไก่
คลีซงโคน ปล้ำมวย ตีคั้งพันแยง เขิงแวง เล่นกลคลี่ม้า...”^๒

คนชน คงเท่ากับหัวล้านชนกัน
พันแยง เขิงแวง คงเท่ากับลาวไทยพันคาบ
รันแทะ คงเท่ากับ แข่งวัวเกวียน นั้นเอง

และอีกแห่งหนึ่งขอเดียวกัน กล่าวว่ามี “หมงक्रमหน้ากลอง ตีไมพุงหอก

^๑ แลงกาค์, (ผู้ชำระ) กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑. (หนังสือชุด ภาษาไทย พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: ศุภสุภา, ๒๕๑๕), น. ๑๕๑. เมื่ออ้างถึงต่อไป จะใช้ว่า กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑.

^๒ เล่มเดียวกัน. น. ๑๓๑.

เล่นแทน ยิ่งสูญปลายไม้ ออกม่วง ไค่เชือกหนึ่ง

พุ่งหอก ก็เห็นจะไค่แก่ ขวาแทงหอก นั้นเอง

การวังข้างนั้นเป็นจุดเด่นจุดหนึ่งของสมุทรมุขค้ำฉันท์ ที่ไม่มีวรรณคดีเล่มใด มีเหมือน แม่โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระนารายณ์ ก็มีโคลงกล่าวถึงกระบวนการทำพิธี และวิธีการต่าง ๆ อย่างละเอียดเยียมถึง อนึ่ง ในสมุทรมุขค้ำฉันท์กล่าวไว้ชื่อว่า พระสมุทรมุขทรงหึงปากคลองขวางควยพระองค์เอง

ท้าวไทไลทันกฤษร หนึ่งงามงามอน

พันลึกนิแรงราวี่

ท้าวทายบาทพรคัซคัซที เคียวตองหัตถ์

และครูตระเนตรมมิตลา

แต่สมเด็จพระนารายณ์ เมื่อเสด็จออกทำพิธีปฐมกรรม เบิกไพร่นั้น มีไค่ทรงคล้องข้าง ควยพระองค์เอง ผู้ซึ่งบาทคือหมอข้างตำแหน่งเป็น หมื่นฉจง^๒ ที่ตามเสด็จไปในกระบวนการ และเมื่อนำสมุทรมุขค้ำฉันท์มาเปรียบกับกฎมณเฑียรบาล ซึ่งตราขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น ปรากฏว่ามีค่าและความตรงกันอยู่อย่างน่าประหลาดใจ เช่น กฎมณเฑียรบาล ข้อ ๔๔ กล่าวถึง

อนึ่ง โขมคพรานพนจร อันพบข้างสำคัญ แลให้ชาวแก่ขุนโสดงแลให้ กราบทูลไซ้ ให้พระราชนานชั้นทอง...^๓
สมุทรมุขค้ำฉันท์ก็กล่าวถึง

กรมวิมลสารพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑สมุทรมุขค้ำฉันท์. น. ๕๒.

^๒บทกวีนิพนธ์ของพระศรีมโหสถ. (พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๐๔), น. ๓๓ - ๓๔. เมื่อจะอ้างถึงต่อไปจะใช้ว่า บทกวีนิพนธ์ของพระศรีมโหสถ.

^๓กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑. น. ๔๔. (จากข้อ ๓๖ - ๔๕ หน้า ๔๕ - ๔๘ วาดายการทรงช้าง วังช้าง หังสิน)

“ปางนั้นพนจรใจพราย คนกว่าป่าหมาย
 สรณุกนิในไพรสมถ์
 เขียนชาวท้าวทูลแดงกล สุขในไพรสมถ์
 สัตว์สำราญชรลี
 ทูลสารสารไพรมากมี เนื่องในพนาลี
 แลสมสระกอบสถาน”^๑

กฎหมายเข็รบาล ข้อ ๔๓ มีว่า

“อนึ่งเสด็จวังข้าง ใต้ตั้งเขื่อนตั้งค่ายพราง แลข้างอยู่ในเล้าไซ้ ใต้ตั้ง
 อาชา คงวาทามปีชลุ่ยทับ โทนของกลองเซาะเบาะเคียงกัน ที่คาชากนบาวไพร
 แลไพร่องนั้น...”^๒

สมุทโฆษคำฉันท์ ก็มีว่า

“คลไกลเค็มชวักกราชา ไทหามเสนา
 ประหยัดซึ่งศัพท์สำเนียง
 อย่างนั้นคำอำเสียง อย่างสฤชคิอเคียง
 พิโรธใจไฟพุน”^๓

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และคำสันนิษฐานโต้แย้งซึ่งเรียบเรียงมาแต่ต้น
 คงจะแจ่มกระจ่างพอที่จะสรุปได้ว่า

๑. สมุทโฆษคำฉันท์ ไม่ไต่แต่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอย่างเดียว
 แนนอน เพราะฉะนั้นผู้แต่งจึงไม่ใช่ทั้งพระมหาราชครู และสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๒. อาจเป็นไปได้ว่า สมุทโฆษคำฉันท์แต่งขึ้นในระหว่างรัชกาลสมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถ ถึงรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ทั้งนี้ “มหาราช” ก็อาจ
 หมายถึงพระเจ้าแผ่นดิน คือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ นี้ก็เป็นได้

เพื่อพิสูจน์ข้อสรุปนี้ ผู้เขียนก็จะใช้วิธีศึกษาทางภาษา ส่วนงานโวหารต่อไป

^๑สมุทโฆษคำฉันท์. น. ๓๔.

^๒กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑. น. ๔๘.

^๓สมุทโฆษคำฉันท์. น. ๕๐.